

Budakeszi története (1000-tól 1766-ig)

Írta: Darkó Jenő
Budakeszi, 2011

forrás: <http://amikisvarosunk.hu/cikk/budakeszi-tortenete-1000-tol-1766-ig>

Tartalomjegyzék:

- Bevezetés
- Kezdetek
- A dézsmaper
- A világi birtokosok (1267-1541)
- Két király közt (1526-1541)
- Török világ
- Magyar világ
- A „hosszú háború” (1592-1606)
- A XVII. század megváltozott viszonyai között
- A török uralom alóli felszabadulás
- Budakeszi újratelepülése

Bevezetés

A helyi (lokális) történelem ismeretének megtartó ereje van. A rendszerváltást követően a lokálpatriotizmus felértékelődött, a helyi közösségek abban kívánják saját erejüket meghatározni, hogy milyen képet tudnak alkotni saját településük múltjáról. Különböző civil szerveződések, így Budakeszin különösképpen a legrégebbi hagyományokra visszatekintő Szépítő Egyesület, valamint a Hagyományőrzők Köre nyíltan felvállalta a város múltjához fűződő emlékek ápolását, a lokális történelmi és kulturális örökség megőrzésének feladatát. Úgy tűnik, hogy a helyi társadalomnak határozott igénye van a helyhez köthető történelmi ismeretek művelésére. Így jön számításba első sorban az épített örökség emlékeinek megőrzése, a régészeti és a néprajzi örökség számbavétele. Az utóbbit szolgálja a 2000-ben alapított, időközben működési engedélyre is szert tett Helytörténeti Gyűjtemény és Tájékház.

A múlt megismerése azonban nem egyszerű folyamat. Egyfelől egy rekonstrukció, amely azonban nem nélkülözheti a kellően szilárd alapokat. A történelmi megismerés mindenekelőtt a történelmi forrásokra támaszkodik. Más szóval csak arról lehet beszélni, amiről a forrásaink vallanak. Így vagyunk ezzel nem csak a távolabbi múlt, hanem a közelmúlt esetében is. Környezetünkben élő idős emberek emlékezetét, ha szóra tudjuk bírni, úgy a saját és a jövő generációinak ismeretét gazdagíthatjuk. Amennyiben azonban úgy megyünk el az előtünk élt generációk mellett, hogy emlékeiket nem tudjuk megszólítani, csak mi magunk és az utánunk jövő generáció leszünk szegényebbek.

Nem elégedhetünk meg azonban a források feltárásával, az épített műemlékek lajstromozásával, vagy a népi kultúra emlékeinek begyűjtésével, mindezeket az adatokat fel kell, hogy tudjuk öltöztetni mindazokkal a sajátosságokkal, amelyek megmagyarázzák az egykori társadalom életében betöltött szerepüket. Nem elég az időrendi vázlatot felrajzolni, hanem az egykor volt jelenségeket, az egykor Budakeszin élt emberek életlehetőségeit is meg kell tudnunk világítanunk. Nem kevesebbre vállalkoztunk, mint városunk, Budakeszi egy jelentős korszakának, az 1000-tól 1766-ig terjedő időszakának történetét kívánjuk bemutatni.

A lokális történelem azonban nem jelenti az országos történelem egyszerű leképezését. Az időrendi beosztást tekintve már észlelhetjük a kettő közötti különbséget. Hiszen a java Árpád-korra, 1267-re esik

első írott forrásunk, amelyben először találkozunk Budakeszivel. Egy nagyon sajátos eseménysor részese akkor Budakeszi. Három templomának (az Alkesziben fekvő Szt. György, a Fel-Kesziben fekvő Szűz Mária és közelebről meg nem állapítható helyszínen, az egykori források szerint a szőlőhegyen fekvő Szt. Lőrinc kápolna) igazgatója (plébánosa) részese annak a hosszú évtizedekig zajló tizedpernek, amely a veszprémi püspök és az esztergomi érsek között folyt ebben az időben.

Az 1519. évi 18. törvénycikkben, amely felsorolja a királyi udvar ellátására kötelezett birtoktesteket, Budakeszit a visegrádi váruralalom egyik tartozékaként említik. Buda 1541. évi török kézre kerülését követően igen hamar török földbérlők osztoznak a település jövedelmein. Az egymást követő török defterekből tudjuk a korszak történetét megrajzolni. A török azonban a kezdeti nyugodalmas évtizedet leszámítva nem volt ezen a vidéken egyedüli haszonélvezője a helyi társadalom munkájának. Már az 1550-es évek végén jelentkezik a rendszeres adószedés igényével a komáromi végvár. Ugyan a királyi Magyarország számára a török katonai jelenlétének (különösképpen Buda várának és Székesfehérvárnak a birtokában) felszámolása majd százötven évig váratott magára. Annak ellenére földesúri és egyéb jövedelmekben a török hatóságnak mindenkor osztoznia kellett a magyar földesurakkal és hatóságokkal, illetve az azok képviseltében eljáró végvári vitézekkel, Pest megyében a budai oldalon a komáromiakkal, a pesti oldalon az egriekkel. A tizenöt éves háború során a magyar királyságnak sikerül visszafoglalnia két fontos végvárat: Esztergomot és Visegrádot. Így történt meg, hogy 1585-ben az esztergomi várkapitány, gróf Pálffy Miklós elrendelte az egész Buda-környéki lakosságnak Esztergomtól északra, a Dunán túlra történő telepítését. Ekkor hagyják el először lakói Budakeszit. Majd egy évtized múltán, 1608-ban részben visszaköltözik a régi lakosság. Buda 1686-ban történt visszafoglalása idején még lakott településnek számít. Néhány éven belül azonban elnéptelenedik. 1698-ban pedig a település földesurával ifj. gróf Zichy Istvánnal kötött szabályszerű szerződés (contractus) értelmében huszonkét Rajna-vidéki, német család telepedik meg bíróval és pappal együtt. Három évi adómentességet élveznek ekkor. – Időközben azonban a település jogi állapotában változás állt be. A török idők előtt a visegrádi váruralalomhoz tartozó királyi birtok 1659-ben a Zichy család kezébe kerül. A török időknek ez az Esterházyak mellett vagyonszerzésben jeleskedő famíliája nem sokkal később (1667) grófi rangot szerez. A birtokszerző Zichy (I.) Istvánt három generáción át követik családtagjai. II. István mint győri kapitány saját huszárjaival foglalja vissza a közeli Zsámbékot, Komárom mellett a másik birtokközpontot. A török kiűzését követő Habsburg berendezkedés célja a számukra frissen meghódított területen a fegyverjog (ius armorum) érvényesítése volt. Így a török idők alatt a hódoltságban nagy birtoktesteket szerző családokat fokozatosan megfosztotta a bécsi udvar korábbi szerzeményeitől. Történetesen a Csepel-szigeten fekvő ráckevei uradalmat az uralkodó elvette az Esterházyaktól és tábornokainak, előbb Heissler Donátnak, majd Szavojai Eugénnek adta. A királyi fiskus elég korán, már Buda visszavételének idejében szemet vetett a Zichy család korábban zsámbékinak nevezett óbudai uradalmára, végül is peres úton megfosztották a családot ettől a birtokától és az 1767-ben kamarai birtok lett.

Jelen tanulmány 1000-tól 1766-ig kívánja végig követni Budakeszi történetét a rendelkezésünkre álló források segítségével.

Kezdetek

A középkori Budakeszi története a magyar honfoglalással kezdődik. 1978-ban a mai Felkeszi utcában építkezés közben honfoglaló magyar temetőre bukkantak. A temető régészeti feltárását a MTA Régészeti Intézetének munkatársai Erdélyi István és Siklósi Gyula végezték. Az egykori temető a Telki út mentén emelkedő magaslaton feküdt. A település valahol a dombhajlat aljában a ma már kiszáradt, de egykor minden bizonnyal bővizű vízfolyás mellett helyezkedhetett el. Ez a XVIII. századbeli térképeken „Öde-Kirchenwiese” (Pusztatemplom-mező) nevű határrésze a településnek.

Feltehetően a középkori kettős település Fel-Keszi falvának temetőjéről lehet szó ebben az esetben.

A település neve magyar törzsnévi helynévadással keletkezett, így a magyar törzsszervezethez utolsóként csatlakozott 'Keszi' törzs nevét viseli. Ebben az esetben törzsnévi helynévről van szó, amely – jelenlegi ismereteink szerint – a Kárpát-medencében 75 esetben fordul elő. A X. századi bizánci (görög) császár, Bíborbanszületett Kónstantínos „A birodalom kormányzása” című munkája 40. fejezetében említett nyolcadik magyar törzs neve Κασή = Kesz(i). – Legrégebbi emlékeinkben, a XI. és XII. században a

Keszi név alakja rendszeresen Keszeý-féle alakban fordul elő: 1186/1094/XII. sz.: Keseih (ø: Kescih olv.: Kesziy); 1113 (zobori oklevél): Kezu (olv.: Keszü); 1156: Kesceu (olv.: Keszeü); 1164: Kesceu (olv.: Keszeü) = Levélt.Közl. II, 156; 1171: Kesceh (olv.: Keszeý); 1181: in uilla Kesvh (olv.: Kesziy) A XI-XII. századi alakok tehát: Keszeý, Keszeü v. Keszeü, Keszü és Kesziy. – Kesz, Keszi, Keszi nevű községünk van Arad, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bihar, Borsod, Esztergom, Fejér, Gömör, Hont, Komárom, Nyitra, Pest, Sáros, Somogy, Sopron, Szilágy, Temes, Tolna, Vas, Veszprém és Zala megyében. Megfigyelhetjük, hogy folyó-menti átkelőhelyek, illetve hadi utak mellett foglalnak helyet. Így a Duna mentén találjuk a fontosabb mellékfolyók torkolatvidékén: Nagykeszi, Kurtakeszi (Komárom vm.), Gramkeszi (Hont vm.), Bátorkeszi (Esztergom vm.), Budakeszi, Dunakeszi (PestPSK vm.), - folyók mentén: Ipolykeszi (Hont vm.), Sajókeszi (Gömör vm.), Tiszakeszi (Borsod vm.). Főbb hadi utak mentén: Sárkeszi (Fejér vm.), Papkeszi (Veszprém vm.), Vár-/Egyházaskeszi (Vas vm.), Gyulakeszi (Veszprém vm.).

A honfoglaló törzsek nevei közül környékünkön megtaláljuk a Nyék-, Megyer-, a Keszi- és a Jenő-törzs nevét. A Megyer törzs neve előfordul Pócsmegyer, Békásmegyer és Káposztásmegyer, a Keszié Budakeszi és Dunakeszi, a Jenőé Budajenő és Borosjenő alakjában. Környékünkön egy-egy elpusztult település őrzi a Nyék- és a Jenő-törzs emlékét. Ezen felül vidékünkön a következő nemzetségnevet rejtő helynevekkel találkozunk: Buda-Kalá(s)z, Sente vagy Szencse (Pomáz határában, a Lупpa-major helyén), Nagy-Tétény, Érd, távolabb a budai oldalon: Baracska, Bicske, Pilis-Marót, továbbá a pesti oldalon: Kartal, Rátót és Maglód.

Anonymus elbeszélése szerint a vérszerződés értelmében a honfoglalók „ami jószágot csak fáradaimaik árán szerezhetnek, mindegyiküknek része legyen abban.” Ez a részesedés Anonymus további előadása során egészen saját korának szokása szerint, fejedelmi adományozás útján történt. A honfoglaló törzsfők és vitézeik éppenséggel „Árpád vezér kegyelméből” óhajtják megszerezni a nekik megtetsző vidéket, és a fejedelem, ha „a föld népét meghódították számára”, örömmel részesítette őket adományaiban hűséges szolgálataikért. Anonymus meg is okolja a fejedelem eljárásának jogosságát, amikor ugyanis Árpáddal elmondhatja, hogy „az én ősapámé, a nagyhatalmú Attila királyé volt a Duna-Tisza között elterülő föld”. Anonymus előadásával szemben Kézai Simon mester krónikájában azt olvassuk, hogy a hét vezér szabadon választott magának szállásföldet, és a többi nemzetségek is ott telepedtek le, ahol nekik tetszett.

A két krónikás előadásában kétségtelenül saját koruk közhiedelme is szerepet játszott. Az nem mond ellen a hazai források egybehangzó véleményének, miszerint ugyanis a honfoglalók a mai hazában történt megtelepedésükkor egyetlen, választott fejedelem vezetése alatt állottak. A fejedelem mellett az egyes törzsek vezetői, a törzsfők megtartották hatalmukat. A törzsfők hatalmát nyilvánvalóan csak a fejedelem iránti engedelmesség korlátozta. Ennek a fejedelem irányában megmutatkozó engedelmességnek volt a következménye, hogy az új haza birtokbavételekor, a törzsek és nemzetségeik letelepedésénél, a fejedelem akarata is érvényesült. Hihető ugyanis, hogy a honfoglalás menetét irányító Árpád fejedelem az egyes törzsek elhelyezkedését megszabta, de viszont az is valószínű, hogy a törzseken belül a nemzetségek szállásföldjeiket tetszésük szerint foglalták el.

A honfoglalás korában a Kartal-Kurszán nemzetség szállásterülete volt a mai Budakeszi szomszédságában a Duna jobb-parti terület. Erről így ír Anonymus Gestája 46. fejezetében: „És azon a helyen Kündünek, Kurszán atyjának földet adott (ti.: Árpád fejedelem) Attila király városától a Százhalomig és Diósdig és fiának várat adott népe védelmére. Akkor Kurszán megparancsolta, hogy azt a várat az ő nevével nevezzék, amely név mind a mai napig nem ment feledésbe.” A Kurszán nemzetség oklevelesen is adatolható módon birtokos volt vidékünkön. A nemzetség jelenlétére utal a Pomáz határában fekvő Kartal. Miként azt Karácsonyi János megállapította, a XIII. századi írott forrásokban felmerülő Kurszán [Korczán] nemzetség azonos a Kartal-nemzetséggel. A kettős nemzetség név használata a középkorban ugyanis nem volt ritka. Így a Kartal-Kurszán nemzetség esetében is csak egy példát kell látnunk a sok közül, amikor a nemzetségi totem állat neve: 'kartal'= sas felcserélődik a nemzetség egyik nagy tekintélyű őseinek – Kurszának – a nevével. Történetesen az 1263-ban Korczán nembelinek írt Uza fia Péter 1247-ben és 1276-ban a Kartal nemzetség tagjaként szerepel. Sokkal fontosabb azonban annak felismerése, hogy a Kartal nemzetség a mai budai és pesti részekben tényleg birtokos is volt. A nemzetség ismert, Árpád-kori öröklött birtokai a következők voltak a pilisi oldalon:

Keveaszó (ma: Kajászó Fejér megyében), Szent Jakab részei (Ó-Buda és Felhévíz között), a pesti oldalon: Rév-Jenő része (a mai Margit-híd pesti hídfője környékén), Tápió-Szecső, Tápió-Ság, Tete, Gede, Kartal, Nógrád megyében: Bodony. Részbirtokok volt egyebek között Pomázon is. Az említett Uza fia Ferenc fia Beratlan egy 1300-ban kelt oklevélben Chyko néven is szerepel. A XIV. század közepén Cyko tárnokmester Pomázon birtokos. A XIV. század végén Pomázi Cziko István egri püspökséget viselt. Bizonyára ők a névadói a középkori pomázi Cziko vagy Csikó családnak, amelynek emlékét a Pomáz felett emelkedő Nagycsikóvár-hegy neve őrzi.

A Kurszán-nemzetség Váli-vízig nyúló szállásterülete pedig később a veszprémi püspökség fennhatósága (jurisdictioja) alá tartozó budai főesperesség területének egy részét tette ki. Feltehetően Szent István ugyanis az általa alapított püspökségek felállításánál figyelembe vette a honfoglalás eredményeként kialakult törzsi és nemzetségi adottságokat, és így a főesperességek területei bizonyos nemzetségek, vagy nemzetség csoportok szállásterületeinek határaival esnek egybe. Történetesen a XI. századi Fejér-megye XI. századi határai egybeestek a fehérvári főesperesség határaival, tehát az Árpád-nemzetség birtokaival. Északon ehhez a birtoktesthez csatlakozott a közös töről származó Csák- és Baracska-nemzetségek szállásai. Ezek a nemzetségi szállástömbök meglehetősen előszeretettel ragaszkodtak a folyóvíz határokhoz, úgy hogy ezen az alapon a középkori Fejér vármegye határait a Bakony-patak, a Váli-víz, a Duna és a Sár-víz alkották. Ettől a fehérvári főesperességtől és az ezzel egybeeső középkori Fehér vármegyétől északra esett az ugyancsak a veszprémi püspökség fennhatósága alá tartozó budai főesperesség területe, amely azonos volt a koraközépkori Pilis vármegyével, más néven Visegrád vármegyével. – Ebben az értelemben Budakeszi az egykori Pilis megye területén feküdt.

A dézsmaper (1267-1464)

Amikor vidékünk korai Árpád-kori történetét kutatjuk, számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a fennmaradt okleveles anyag csak egy része, valószínűleg csak igen kis része az egykori irattermelésnek, és hogy ez az iratanyag inkább a múlt egyes, főként egyházi birtokügyi vonatkozásaira vet fényt. Annak ellenére, hogy a valószínűleg örökre elveszett írásos anyag megismerése nem áll módunkban, koraközépkori múltunkat nem szabad terra incognitának tekinteni. Így most vessünk egy pillantást a kora Árpád-kori egyházigazgatás kérdésére. Budakeszi a koraközépkori Pilis vármegye részeként az egykori veszprémi püspökség budai (szentendrei) főesperességének tartozéka volt. Az 1332-37. évi pápai tizedjegyzékből ismerjük a budai főesperességhez tartozó plébániákat, azok papjait, illetve a települések neveit. Ott két esetben is összeírták János Keszi-i papot. Az Árpád-kori oklevelekben említett Keszi falu – feltehetően – két részre tagolódott: Felső- és Alsókeszire. A két településnek három egyházát ismerjük: a felsőkeszi Szűz Mária-, az alsókeszi Szt.György-templomot, és ugyanott a szőlőhegyen álló Szt.Lőrinc-kápolnát. A két települési egységből álló, de mindenképpen egyetlen településnek tehát három egyháza volt. A Szűz Mária- és a Szt.György-templom kiváltságolt (exempt) ún. királyi kápolna-egyház volt, és mint királyi kápolnák az esztergomi érsekhez tartoztak, míg a Szt.Lőrinc-kápolna a veszprémi püspöknek tartozott a tizedét beszolgáltató. Legkorábbi emlékünk a Szt.György-egyházról szól. Ez az adat 1264-ből maradt fenn. Pál veszprémi püspök Albert pap ellen a keszi Szt.György-kápolna elfoglalása miatt indított perben hozott szentszéki ítélet Péter papot helyezi vissza tisztségébe. A keszi Szt.György-templom ügye szorosán kapcsolódik a veszprémi püspök és az esztergomi érsek között a XIII. század végén és a XIV. században lefolytatott tizedpererekhez. FeltételeSEN Budakeszihez köthetjük az 1286-ban említett Sebestyén fia Simon comest, aki Buda-Felhévizen volt birtokos. A tizedper következő állomása, amikor is az esztergomi érsek 1290-ben a veszprémi püspöknek visszaadja a Szt.Lőrinc-kápolnát, aki azt egy remete gondozására bízott. Ez az esemény arra utal, hogy a Szt.György- és Mária-egyházak ez időben az esztergomi érsek joghatósága alatt álltak. 1295-ben Benedek veszprémi püspök Buda környéki tizedeinek Prenner Kunch és Morthan Herman budai polgárok részére történt bérbeadásánál felsorolt helységek között említik Keszit is, ez nyilvánvalóan a Szt.Lőrinc-kápolnára vonatkozhatott. Ugyanakkor a veszprémi püspök lemond tizedszedési jogáról többek között keszi János pappal szemben és elismeri annak az érseki zsinaton való részvételi jogát. Egy 1298. évi oklevél szerint a veszprémi püspök és a bélakúti (pétervárad) monostor közötti perben felsorolt tanúk között szerepel egy Keszi Hench (Hench dictus de Kezeu). 1317-ben Keszin említik Pál nevű plébánosát (Paulus plebanus de Kezu), aki két márkáért megvásárolja felhévizi Thegus özvegyétől, Arankától a férjéről reá szállott házhelyet. A

veszprémi püspök és az esztergomi érsek között folyt és a Buda-környéki kápolna egyházakat érintő tizedper már említett jelenetét követően, 1329-ben újból hallunk Keszi (Kezew) plébánosáról, egy bizonyos János papról, aki Henrik veszprémi püspökkel állt perben. A benyújtott fellebbezés ügyében a budai káptalan előtt János paptársai elhatárolódtak tőle. Még ugyanennek az esztendőnek a végén, XXII. János pápa utasítja a zirci apátot, a fehérvári prépostot és a domonkosok budai perjelét, hogy a Budai Jakab fia János plébánost helyezték vissza annak avignoni útja alatt az alsó- és felsőkeszibeliéktől megnyírbált javaiba. Úgy tűnik tehát, hogy János pap igazáért a pápához is elment, időt, fáradságot és költséget nem kímélve. Nyilvánvaló, hogy a nehézségeket magas pártfogók segítségével oldhatta meg. – Az ún. tizedper szünetében, 1333-ban egy diósi perben szereplő bírák között szerepel felsőkeszii (de Kezu superior) nemes Dyen fia Domokos, akivel a Kuldu birtok miatt folytatott perben királyi emberként is találkozunk. 1347-ben egy bizonyos Tamás – korábban – erdélyi vajda volt birtokos Keszin (Kezew). – A háttérben folyó tizedperhez kapcsolódik VI. Kelemen pápa 1350-ben kibocsátott levele, amelyben felszólítja a bélakúti és pécsváradi apátokat, a kalocsai és a pécsi prépostokat, vizsgálják ki, igaz-e a hír, hogy Ádám az alsókeszi Szt.György egyház plébánosa a felsőkeszi plébániát elfoglalta és a környéken tizedet szed. 1352-ben Ádám keszi plébános és társai, a fehéregyházi, az örsi, a sasadi és a szentjakabfalvi plébánosok kérésére a budai káptalan átírja Benedek veszprémi püspök 1296. évi levelét, amelyben megegyeztek a tizedet illetőleg. A plébánost a tizedjövedelem 1/8-a illette meg. A per folyamán 1357-ben a fehérvári káptalan Tatára megidézte Keszi István nevű plébánosát. A jelek szerint nem sokkal később éppen a veszprémi püspök kerekedett felül, de hamarosan újabb fordulat következik be, mert a veszprémi káptalan 1359 június 6-án megtartott ülésén a korábban hivatalából elmozdított Ádám keszi plébánost visszahelyezték plébániája birtokába. Három nappal később Beke esztergomi kanonok Ádám papot visszahelyezte az alsókeszi Szt.György – és a felsőkeszi Mária-egyház birtokába. László veszprémi püspök azonban nem nyugodott meg az ítéletben, még ugyanazon esztendő december 13-án megbíz több egyházi tisztségviselőt, folytassanak vizsgálatot és hallgassanak ki Buda környéki és keszi tanúkat, hogy Ádám pap valóban jogosult-e a tizedszedésre, és bírják rá őket, hogy tizedeiket, miként régebben a veszprémi püspöknek vagy megbízottjának fizessék. A veszprémi püspöknek a szentszéki ítélettel szembeni állásfoglalása súlyos következményekkel járt. 1360 április 14-én kelt iratában Frigyes zsámbéki prépost, mint Turrei Bozonak László veszprémi püspök és Ádám keszi (Kezu) plébános tizedperében a pápa által kiküldött bírónak az albírja a püspököt, miután az a keszi plébánost tizedei birtokába visszahelyezte, a perköltség megfizette, a fellebbezését visszavonta, s elmaradt jövedelmeinek a megtérítését esküvel megígérte korábbi büntetései alól feloldotta. Az immár száz esztendeje tartó viszály még ekkor sem csitul. 1362-ben a budai káptalan előtt a veszprémi püspök ügyvivője kijelenti, hogy a püspök Ádám keszi pap Damjánmál-hegyi tizedeit 3 év óta nem szedi, miként azt a plébános rágalmozó módon hirdeti. Ádám pap azonban nem élvezhette sokáig szívós küzdelmeinek gyümölcsét, 1365-ben új fordulatot vett a per. Bosquetoi Bernát pápai ügyhallgató ítéletleveléből megtudjuk ugyanis, hogy a püspök Ádám örsi (Wrs) plébánost azzal vádolta, hogy 1358-ban világi hatalom igénybevételel foglalta le az alsó- és felsőkeszi tizedeket. VI. Ince, majd V. Orbán pápák rendeletére az ügy az auditor (ügyhallgató) elé került, aki végül is a szóban forgó tizedek 3/4 részét a püspöknek, 1/8-át a káptalannak és 1/8-át a plébánosnak ítélte meg, akit az általa szedett többlet visszatérítésére kötelezett. Ugyanakkor Ádám papot örök hallgatásra ítélték. Ezzel a hosszan elhúzódó per befejezettnek tekinthető. 1365 július 4-én kibocsátott levelében V. Orbán pápa úgy rendelkezett, hogy a két Keszi tizede a veszprémi püspököt illesse. V. Orbán pápa ezen levelét a székesfehérvári káptalan 1368 július 29-én átírta. A keszi egyházak ügye ezzel még nem ért véget, a per még évekig elhúzódott. A plébániát a Buda környéki volt királyi kápolna-egyházakkal együtt 1400-ban sorolta IX. Bonifác pápa a kiváltságolt (exempt) plébániák közé, egyúttal az esztergomi érseknek az egyházmegyéjén kívül fekvő egyházak helyek feletti joghatóságát megerősítette. 1410-ben a királyi kápolna-egyházakkal kapcsolatban egy pápai rendelkezés látott napvilágot. XXIII. János pápa ugyanis a Mária ünnepek alkalmával elnyerhető búcsút engedélyezett a budavári, valamint a váron kívül fekvő és Mária tiszteletére szentelt királyi kápolna-egyházakat meglátogató hívek részére. Mivel Szűz Máriának szentelt egyháza volt Felkeszinek, így a pápai intézkedés azt is érintette. Úgy tűnik, hogy a magyar egyházszerzetben az esztergomi érsekség saját egyházmegyéjén kívül érvényesített jogahtóságának kérdése napirenden volt, így került sor 1449-ben Gergely milkói püspök, érseki vicarius egyházlátogatására, aki az érsek megbízásából felkereste a Duna mentén elhelyezkedő exemptus prépostságokat, apátságokat és plébániákat Visegrádtól Péterváradig. Útja során nyilvánvalóan meglátogatta a Buda környéki exempt egyházakat, így a Buda melletti Fel- és Alkeszit is. II. Pius

pápa 1464-ben kelt oklevelében a közvetlenül az esztergomi érsek jurisdictiója alá tartozó egyházak között sorolja fel a két Keszi egyházait.

A világi birtokosok (1267-1541)

A Buda melletti Fel- és Alkeszi minden kétséget kizáró módon királyi birtokon feküdt, lakói királyi szolgálónépek lehettek. A Budát Esztergommal összekötő utak metszéspontjában feküdt. A budai káptalan 1325-ben kelt levelében említi a Kesziről jövő utat (viam que venit de Kezew). 1401-ben említik a Tinnyéről Budára vezető utat. Ez az út azonban álút (via falsa) lehetett, amely a Budát és Esztergomot összekötő főutat kerülte ki a vám miatt. A budai káptalan oklevelében említett tinnyi út mellett vezethetett egy másik ág Zsámbékra, a mai országúnak megfelelően.

Területünkön a nemesi birtoklás csak a XIV. százaban jelenik meg. Így szerez 1323-ban Tamás erdélyi vajda részbirtokot egyebek mellett Keszin (Keszew). Egy 1327-ben kelt oklevelben szerepel Felkeszi Péter (Petrus nobilis de Felkezu), aki feleségével együtt eladja budafelhévi házáat. Egy másik budafelhévi birtokügyben találkozunk Felkeszi (Felkuzy) Duch fia Jakabbal. A dézsmaper ideje alatt egyetlen világi birtokügylet érintette a Buda melletti Fel- és Alkeszit, úgymint Konth Miklós erdélyi vajda Péter nevű ítélmesterének rendelkezése, aki minden birtokát, közöttük Felkeszi birtokot és a fel- és alkeszi szőlőt feleségére, Harcsa Benedek leányára Margitra és név szerint felsorolt rokonaira hagyta. 1390-ben egy Alkesziben fekvő szőlőbirtok ügyében hallunk először Fel- és Alkesziről. Ugyanis egy régóta húzódo perben megjelentek a Felkeszi és Alkeszi család tagjai, akik az Alkesziben, Ursneth (Wosuth) nevű helyen fekvő szőlőt átengedik egy János nevű (Ó)buda-alsóvárosi telepesnek. Egy 1407-ben kelt oklevel Felkeszi a visegrádi várhoz csatolt településeként említi. 1411-ben Felkeszi (Felkezy) a Felkeszi család jogos tulajdona. 1512-ben a Pilis megyei Alkesziben fekvő kúriáját (udvarházát) Alkeszi (Alkezy) Szakács (Zakach) György 60 forintért eladta Ártánházy Ferencnek és feleségének Annának.

Keszi, Felkeszi és Alkeszi családneveknek a Buda melletti Keszihez való kapcsolása meglehetősen esetleges. A településére utaló családnév megjelenése a XIV. század végére esik. Egy budai polgár ténylegi birtokügyében nádori emberek között említik Felkeszi (Felkezeu-i) Lászlót. A Felkeszi családnak ismerjük Mátyás nevű tagját 1413-ból. Több oklevelben szerepel Felkeszi Balázs fia Péter, más néven felkeszi Nemes Balázs fia Péter, akik, ti. apa és fia, 1449-ben királyi emberek. Ebből az időből ismerjük a felkeszi Dobos, Nemes, Fodor, Dobozy, Jankó és Szomori családot. 1430-ban királyi emberként említik felkeszi (Felkezy) Dobos Balázst. Ebből az időből ismerjük a felkeszi Dékán és Keserű családot. Királyi ember 1438-ban Felkeszi (Felkezy-i) Mihály. 1472-ben királyi emberek felkeszi Dyody Orbán és felkeszi Nemes Kelemen. 1390-ben királyi emberek között említik felkeszi (Felkezy-i) Szomori (Zomory) Jánost, felkeszi Nemes Mihályt és felkeszi Jankó Jánost. – A Keszi család tagjaként említik 1424-ben László fia Mátyást, 1427-ben Gergely fia Mihályt és 1468-ban Györgyöt. Királyi ember 1437-ben keszi (Kezy-i) Nagy Balázs és György. – 1512-ben Alkeszi (Alkezy) Szakács (Zakach) György a Pilis megyei Alkesziben (Alkezy) fekvő kúriáját 60 forintért eladta Ártánházy Ferencnek és feleségének Annának.

Ákosházy Sárkány (Sárkán) Bertalan beházasodott a keszi nemesek közé, felesége Keszi (Kezy-i) Benedek leánya Borbála, a fent említett Keszi György sógora. 1464-ben Ákosházy Sárkány (Sárkán) Bertalan és felesége század magával eskü alatt tanúsítja, hogy nem támadták meg Keszi György és felesége, valamint Keszi Benedek fia László Berkyn és Érden fekvő birtokait, ott nem pusztítottak, annak jövedelmét nem prédálták el, 23 hordó bort nem vittek el, 1000 forint kárt nem okoztak. Egy másik alkalommal egyfelől ugyancsak Ákosházy Sárkány (Sárkán) Bertalan és felesége Keszi Borbála, másrészt Keszi (Kezy-i) Benedek özvegye Anna és Bogárdi Péterné és annak fia László között fennálló pert 1466-ban beszüntetik, és az ügyet hat választott bíróra bízzák, akik Szent Jakab nyolcadán ülnek össze a peres felek budai házában. 1516-ban II. Lajos elrendeli, hogy Ákosházy Sárkány Ambrus Diósdon és a Pilis megyei Felkeszin és Bathyanjenőn (Budajenő) fekvő birtokaiba a budai káptalan iktassa be. 1517-ben II. Lajos király előtt az említett Ákosházy Sárkány Ambrus János és Ferenc nevű fivéreivel együtt birtokcserét ejt meg, Dyódon és a Pilis megyei Felkeszin és Bathyanjenőn fekvő birtokokért cserébe Zala megyei birtokot ad. A három Sárkány fivér 1525-ben királyi jogokat kap II. Lajostól az Érd, Berky, Diód, Eben, Jenő, Tárnok, Tétény, Keszi birtokokon, illetve Szentkőföldre

(Zenkewfewlde) pusztán. 1528-ban Ákosházy Sárkány (Sárkán) Bertalan özvegye Borbála a maga és fiai Ferenc és János, továbbá rokonaik, Berky-i Imre és László nevében tiltakozik, hogy Ferdinánd Somogy és Pest megyében fekvő birtokaikat, köztük Kókeszit (Kewkezy) Nádasdy Tamásnak és Zalay János pozsonyi főispánnak adta, mivel azok jogos tulajdonaik. A család egy másik tagjával, Sárkány Ambrussal II. Lajos országbírójával a Zeremlyéni Zsigmond hagyatékaként a fehéregyházi pálosokra hagyott három szentendrei ház ügyében.

Podmaniczky István nyitrai püspök fivére János egy 1513-ban kelt oklevél tanúsága szerint birtokos volt Felkeszin. Ez az oklevél megőrzött néhány dűlőnevet: Nagydemetererdeje (Naghdemetererdeye), Középdomb (Kewzepdomb) és Kárerdő (Kaarerdew). Ekkor említi utoljára Szűz Mária egyházát. 1526-ban II. Lajos új adományba adja Podmaniczky István nyitrai püspöknek és fivérének Jánosnak a Pilis megyei Kisszántó, Borosjenő, Hidegkút és Felkeszi birtokokban.

Két király közt (1526-1541)

A mohácsi csatavesztés után néhány nappal már a Dunazug vidékén portyáznak a török előhadak. Szeptember 7-én feldőlnek és felégetik a pilisi ciszterek pilisszentkereszti rendházát. Egy török portya elől menekültek el azok a Buda-környékbeli nemesek, akik a pilismaróti táborban igyekeztek magukat elsáncolni. Istvánffy Miklós elbeszéléséből ismerjük Dobozy Mihály és felesége tragikus történetét. Ugyancsak tudomásunk van Fejér és Pest megyében a török által elpusztított nemesi udvarházakról, birtokokról. Feltehetően, néhai Bíró Orbánt és Mihályt feleségeikkel és gyermekeikkel együtt a Pilis-megyei Csikon (Cheek) a török ölte meg. Tudomásunk van továbbá Boros-Jenőnek a töröktől való feldúlásáról is.

A kettős királyválasztás során előbb 1526 november 12-én Székesfehérváron a királlyá választott Szapolyai Jánost koronázta meg Podmaniczky István nyitrai püspök. Úgy tűnik, hogy Pilis megye rendjei a kettős királyválasztó küzdelemben Szapolyai pártján álltak.

Időközben az özvegy királyné, Habsburgi Mária Pozsonyban, az elesett királyhoz még mindig hű híveiből önálló kormányt alakított, s miután visszautasította Szapolyai házassági ajánlatát, minden erejével fivére, Ferdinánd főherceg magyar trónigényét támogatta. A Habsburg-párt egyenesen az 1463. évi bécsújhelyi békeokmány, az 1491. évi bécsi béke és legfőképp az 1507. évi kettős házassági szerződésre alapította a magyar koronával szemben támasztott igényét. Magyarországot illető jogait annyira erősnek gondolta a „successio” (jogfolytonosság) alapján, hogy eleinte nem is gondolt a király választás ceremóniájára. 1527 március 17-re János király országgyűlés hívott egybe Budára, ahol még a János-párt fölénye mutatkozott meg.

Hamarosan azonban Ferdinánd szakít a békés politikával és a hangulat Magyarországon Szapolyai ellen fordult, annak gyámoltalan és habozó belpolitikája miatt. 1527. július 1-én Ferdinánd fegyverrel támad Magyarországra. Az előkészületek mégis annyi időt vettek igénybe, hogy Ferdinánd seregei Kazimir brandenburgi örgróf vezetésével csak július 8-án indultak meg. Maga Ferdinánd pedig július 31-én lépte át a magyar határt. A sereg szinte alig ütközött ellenállásba: egymás után foglalta el Győrt, Komáromot, Tatát, Visegrádon az Alsó-várat, s augusztus 20-án már bevonulhatott Buda várába, amely ellenállás nélkül adta me magát. A város polgárainak képviselői Ó-Budán adták át Ferdinándnak a város kulcsait. Az országgyűlés október 6-án királlyá választotta Ferdinándot. Perényi Péter koronaőr Székesfehérvárra vitte a koronát, ahol azt – november 3-án -- ugyanaz a Podmaniczky István tette Ferdinánd fejére, aki alig egy évvel korábban Szapolyait koronázta meg.

Ferdinánd 1527 augusztus 20-án elfoglalja Buda várát. Nem sokkal később (1528) érdemei jutalmául Bazini Keglevich Péternek, udvari familiárisának adományozza a zsámbéki kúriát és birtokot, Tököt és Perbált tartozékaival együtt, valamint intézkedik a magtalanul elhunyt birtokosok Pilis-megyei Felkeszin (Felkezy) fekvő birtokáról. Minden bizonnyal a török dűlésnek estek áldozatául Hidegh Orbán, Kanya

Gergely, Szomori (Zomory) János, Segesdi Máté, Szócs (Zewch) Máté nemesek, akiknek Felkeszin (Felkezy) fekvő birtokát Ferdinánd király Mykolay Gergelynek adja. Ugyancsak Mykolai Gergely kapja Pether Gergely és Ambrus, Dobozy Mihály és Péter, Mysorr Mihály és Antal valamint Egyházasthabaydi Heghbely Ambrus özvegye Orsolyának a török által elpusztított birtokait a Fejér megyei Egyházastabajdon és a Pest megyei Szentgyörgy (Zenthgyewrgh) pusztán. Hasonlóképpen rendelkezik néhai Nagyky Benedek és leánya, valamint Byenc-i Péter Solti székből fekvő birtokáról, Szapolyai szlavóniai váráról és az általa Kaly Jánosnak adott budai zsidó házakról, valamint a néhai Ádám diák (notarius maioris cancellariae suae) két örsi szőlejáról. Továbbá egy Pest megyében, Baracska (Barachka) fekvő birtokot adományoz Szerdahelyi (Zerdaheli) Imreffy (Emreffy) Mihály budai várnagynak, Serédi Miklósnak, Györgynek és Gáspárnak 10 jobbágyteleknyi nagyságú birtokot a Pest-megyei Chaan-ban, a tulajdonosoknak a birtokba iktatását azonban ellentmondás miatt nem sikerült megvalósítani. Ákosházy Sárkány Bertalan özvegye a maga, fiai és rokonai nevében tiltakozik Ferdinánd intézkedése ellen, hogy többek között a Pest megyében fekvő Berky és Kökeszi (Kewkezy) birtokokat Nádasdy Tamásnak és Zalay János pozsonyi főispánnak adományozta. Ferdinánd a solymári (Saalmar) várat a faluval, a szintén Pilis-megyében fekvő Horhy-i udvarházat, valamint a Komárom megyében fekvő Bánhida városát vámmal együtt a hűtlenné nyilvánított Hédervári Ferenc többi birtokával együtt Bakics (Bakity) Pálnak és családjá tagjainak adja. Bakics Pál ettől fogva a Solymári előnevet használja. Rendelkezik Ceglédi (Cheglédi) Tamás ceglédi háza ügyében. Gúti Ország János váci püspök és a budai káptalan perében megjárta Fót birtok határát. Végül is ezen intézkedések sorába tartozik az is, amellyel Ferdinánd megerősíti Zeremlyéni Zsigmond kancelláriai jegyzőt három szentendrei ház birtokában.

1530. augusztus 2-án Ferdinánd megparancsolja generálisának, Roggendorf Vilmosnak, hogy Esztergomon át vonuljon seregével Budára. Október 31-én elfoglalta Esztergomot és csapataival megjelent Buda alatt és megkezdte a vár ostromát. János királlyal híveinek csak kis része tartózkodott a körül zárt városban, Budán. Ott volt többek között Gritti, és Czibak Imre, Bánffy János nádor és Nádasdy Tamás kint szorultak. János király az első pillanatban már-már menekülni látszott, de főemberei ezúttal nem engedték, de nem engedte Gritti sem. Az ostromlottak, János király katonái, Gritti törökjei és a budai polgárok hősiességgel védekeztek. Időnként, maga az uralkodó is puskával lőtt az ostromlók közé. János király kemény fegyelmet tartott az ostrom idején. Az asszonyok is részt vettek a harcban. Roggendorf közel két hónapig, december 21-ig tartotta ostrom zár alatt Budát. Amint hírt kapott török felmentő csapatok, valamint Bánffy János nádor seregének közeledéséről, elvonult. Buda végül is felszabadult, a király sorra jutalmazta az ostromban mellette kitartók hűségét. Tanácsosainak véleménye ellenére kinevezte Grittit az ország kormányzójává.

Szapolyainak ugyancsak több rendelkezése érintette Pilis megyét. Így rendelkezik Alagi Gáspár özvegyét és gyermekeit rokonaitól szerzett, alagi nemesi telek, ház és hozzá tartozó kaszáló birtokába a váci káptalan iktassa be. Megerősíti Szobi Mihály azon hagyatkozását, miszerint Pest megyében fekvő Batthyán birtokot a toronyaljai Szent Mihályról nevezett pálos kolostornak adta. Több esetben intézkedik Martonosi Pestyéni (Pesthyeny) Gergely udvarmesterét illetően. Neki adja Patócsi (Pathochy) Boldizsár és testvére Pest megyében bárhol fekvő javait. Továbbá neki adja Moré (More) László, Kende Péter és Imre összes birtokrészeit Úri (Wry) és Gyömrő (Gewmrev) pestmegyei birtokokban, mivel hűségüket megszegték, Ferdinándhoz, egyben az ő és az ország ellenségeihez szegődtek. Ezt követően, majd csak 1529 szeptember 20-án találkozunk általa Budán keltezett oklevéllel. Most is Pestyéni Gergely udvarmesterét tünteti ki. Az iránta hűtlenné lett, mivel Buda várából megszökött Biai (Byai) Tobiás Pilis megyei Bián fekvő birtokrészét Székely (Zekel) Demjén budai várnagynak adományozza. A budai polgároknak az 1530. évi ostrom idején tanúsított bátorságukért Szapolyai Solymár birtokot a várral együtt, Kiskovácsi birtokot és Páty (Paath) fele részét Buda városának adja. János király a neki kedves Buda város régi kiváltságait több ízben megerősítette. Polgárait – a magyar gyakorlattól eltérően – személy szerint is nemesi rangra emelte. A városnak pallosjogot adott. A három Pilis megyei falu adományozásával Buda a jobbágyfalvakat birtokló városok közé lépett. Szapolyai adománylevelében érvénytelenítette a mások számára korábban a solymári uradalommal kapcsolatban kiadott okleveleket. Solymárt a budaiak „kőből épült erősségével” együtt kapták meg. Az adományozás látszólag a budaiakat gyarapította, első sorban azonban mégis csak Szapolyai érdekét szolgálta. Gondolva a főrendek

megbízhatatlanságára, fontos volt, hogy a solymári vár a számára megbízható budai polgárok kezében legyen. Rendelkezik továbbá a sasadi dézsma ügyében, amely ősidők óta az esztergomi káptalant illette meg. Megerősíti az esztergomi Szent Erzsébetről elnevezett keresztes konvent magisztere, Tamás mester adományát. Hédervári István többek között a Pest megyei Szentlászló birtokán okozott kártétel elkövetőit a budai káptalan megidézte, erről a káptalan jelentést tesz János királynak. Szapolyai Pilisi (Pylisi) Szilassy Ferencnek adja a váci német városban (in civitate Thewtonicali Waciensi in oposito Thelonialis domus a parte orientale) fekvő, korábban Báthori Miklós püspöknek 200 forintra elzálogosított házát. Meghagyja Martonosi Pestyéni Gergely udvarmesterének, hogy Cotta György hidegkúti birtokát, Pilis megyében védje meg, mivel őt különös, királyi kegyébe fogadta. Ezen intézkedések sorába tartozik, és nem kell különösebb jelentőseget tulajdonítani az esetnek, hogy János király meghagyja Szentendre (Zenthendred) falu bírójának, hogy Keresztyényi (Kereztyny) János özvegye, mint panaszos ügyében tartson vizsgálatot, és a tőle jogtalanul elvett erdőt, kaszálót 16 márka büntetés mellett mielőbb adassa neki vissza.

Az országban szembenálló két tábor békülésének első kézzelfogható jele az 1533. január 1-től életbe lépett, négy hónapra szóló fegyverszünet a két király között. Ekkor Ferdinánd is illetékesnek érzi magát, hogy a megye területén fekvő birtokokkal kapcsolatban intézkedéseket hozzon. Történetesen a Pilis-megyében fekvő Boros-Jenő (Borosyennyew) birtokot Beszterce (Beztherce) várával, Baan várossal, Trencsén és Kisszántó (Kisszantho) várakkal (castellum) együtt a János király pártjáról az ő hűségére visszatért Podmaniczky Jánosnak és testvéreinek adja. Nem sokkal később a Solti székben fekvő birtokok felől is intézkedik.

János király halála után Ferdinán megint kísérletet tesz Buda elfoglalására. Fels Lánárdot küldi kisebb csapattal Magyarországra, aki 1540 őszén elfoglalta Visegrád alsó várát. Megkísérelte Vác ostromát, végül október 20-án Ó-Buda mellett vert tábort. A hadjárat során maga Ferdinánd is megfordul Szentendrán. Ott intézkedik a marosiak által fizetett dézsmaborból két hordóval a katonák által okozott kár pótlásáról. Pesty Ferenc püspöki adminisztrátor pedig Vác város kapuit nyitotta meg Ferdinánd csapatai előtt. Ugyanis Izabella királyné, mint hozzá és fiához hűtlennek összes javait elveszi, mivel a váci várat az ellenség támadása nélkül átadta a németeknek (ipsum castrum sine aliquo hostili impetu manibus factionis Germanicae tradidi). Óbudai táborában Fels nem nagyon foglalkozott Buda rendszeres ostromával. Inkább tárgyalásokat folytatott Izabella özvegy királyné tanácsosaival Buda feladásáról, ami nem történt meg. Fels dolga végezetlenül november 10-én elvonult, előtte azonban még Pestet elfoglalta.

A következő évben Ferdinánd tekintélyes sereget szereltetett fel, amelyet a már 1530-ban Buda ostromával kudarcot vallott Roggendorf vezetésére bízott, aki 25.000 fős seregével 1541. május 3-án érkezett Buda falai alá. Roggendorf egy 300 fős különítménye – a budai polgárok árulása révén -- be is jutott a várba, amit az őrség még időben kivert onnan. Időközben a török segédhadakkal megérkezett Mehmed bég, valamint a várból korábban kiszorult Török Bálint is a maga csapataival. Roggendorf seregét két tűz közé fogták, és teljesen szétverték. Augusztus 22-én szabadult fel Buda az ostromzár alól, ugyanakkor kivonultak a németek Pestről is. Mindössze néhány nap elteltével, augusztus 26-án megérkezett maga a szultán is hatalmas seregével.

A szultán azzal a szándékkal jött Magyarországra, hogy elfoglalja Budát, de színleg barátként érkezett az országba. Szolimán Óbudán szállt meg. A mohácsi ütközet tizenötödik évfordulóján (augusztus 29) meghívta a Rákos mezőn felvert táborába a kis János Zsigmondot. Izabella fájó szívvel engedte a török táborba alig egy éves kisfiát, akit útjára elkísérte Fráter György, Petrovich Péter, Verböczy István, Török Bálint, rajtuk kívül több főúr, továbbá Pest és Buda bírái. Mialatt a török táborban folyt a tárgyalás, a szövetséges törökök beszivárogtak a budai várba, adott jelre megszállták a kapukat. Ugyan Szolimán a kisdud János Zsigmondot visszaküldte a táborból, a kíséret többi tagját, a rabságra vetett Török Bálinton kívül néhány nap múlva elengedte. A szultán szeptember 2-án személyesen megjelenik a mecsetté átalakított budavári Nagyboldogasszony-templomban, a kutbén, a pénteki ájtatosságon. Izabella királyné szeptember 5-én kíséretével elhagyta Budát. A mohácsi vesztes csata évfordulóján Buda török várossá lett. A szultán maga helyébe helytartót rendelt Szülejmán pasa személyében. A magyarok ügyeinek intézésére, mint a magyarok főbíróját, Werböczyt rendelte a török császár.

Ferdinánd gyorsan kihasználta Buda török kézre kerülését. A birodalmi gyűléstől szokatlanul nagy segélycsapatokat nyert. Az egybegyűlt, közel 40.000 fős sereget Joachim brandenburgi örgróf vezette. 1542. július 8-án indultak Bécsből, igen lassan, csak augusztus 20-án érkeztek Esztergom alá, és végül szeptember 4-én táboroztak le Buda környékén. Egy szeptember 8-án, Bécsben kiadott oklevél tanúsága szerint Ferdinándnak ekkor még külön gondja volt egyik hívére, Bornemissza (Bornemyza) Gergely budai polgárra, akit néhai Schwnthaner Bálint birtokaival jutalmaz Nyéken, Alsókovácsin (Alsokowachy), Bián (Bya) és Felsőkeszin (Felsewkezy) Pilis megyében. (A 60.000 főre tehető keresztény sereg pápai és egyéb egységei mellett ott volt egy 18.000 fős magyar sereg is. Az első nagyobb összecsapás az ellenfelek között október 1-én folyt le. Pest város falai mögül az ostromlott törökök törtek ki és támadták a magyar és német csapatokat. A török kitörést Perényi Péter huszárjai és Móric szász herceg német lovasai sikerrel visszaverték. Október 4-én rohamot intéztek a város ellen. Az ostrom kisebb jelentőségű csetepaték után mindkét fél várakozása ellenére hamarosan véget ért. Miként Szekfü Gyula írja: A hadjárat eredménytelenül végződött, a sereg csata kockázatása nélkül, „öntehetlenségéből” feloszlott. A hadjárat eseményeivel kapcsolatban Medici János követnek Farnese bíborshoz írott leveleit ismerjük. A még szeptember 27-én kelt levélben arról számol be, hogy két nappal előbb igazán nagy volt a harc a törökkel. Végül is a török visszavonult, de a keresztény sereget is visszaparancsolták vezérei. Majd egy mérföldnyire megközelítették Pestet, és elfoglalták a Margit-szigetet, annak ellenére, hogy a török tüzérség Ó-Budáról állandóan lőtte őket. A következő levél már arról számol be, hogy a keresztény sereg Buda alól visszavonult Esztergomba. A visszavonulás során felgyújtották Vácot, amely Visegráddal együtt hamarosan török végvár lett.

Szolimán még 1541-ben, a hazavonulását követő okiratban kijelentette: „Remélem, hogy nemsokára ismét szerencsétlen fogom e vidéket győzedelmes zászlóimmal.” Joachim brandenburgi örgróf szerencsétlen hadjárata csak olaj volt a tűzre. Szolimán 1542-43 telét Drinápolyba töltötte. 1543 április 23-án innen indult újabb hadjáratra. Hadai élén újból személyesen megjelent a magyarországi hadszíntéren, s e hadjáratban részben maga, részben alvezéreivel elfoglalta mindazon magyar várakat, amelyek Buda birtokát északnak, nyugatnak, a hegyvidéken és Dunántúl biztosították. Július végén Valpót (Valpovo), júliusban Pécsét és Siklóst, augusztus 10-én pedig már Esztergomot is bevette. Úgy tűnik, ezúttal letett Bécs elfoglalásáról. A szultán Esztergomból visszafordult, s előbb Tatát, majd szeptember 3-án Székesfehérvárt foglalta el. A hadjárat során török kézre került még Simontornya és Palota. Nagyobb ellenállást csak Székesfehérvár őrsége tanúsított.

Esztergom 1543 augusztusában, árulás útján került török kézre, amint arról Solymári (Salmári) Adorján emlékirata megemlékezik. Vidékünk, a Dunazug és benne Budakeszi sorsa ekkor pecsételődött meg végképp.

Török világ

„Buda városát lakosaival és a hozzátartozó országrésszel meghódítván a birtokomba véve, a nagy templomokat dzsámikká alakítottam át, amelyekben az összes harcosok részvételével pénteki istentisztelet tartatott, az imába fejedelmi nevem belefoglaltatott. A harangok hangjához szokott vidékeken ezentúl a müezzin éneke és a katonai zenekar játéka lesz hallható.” – áll Szolimán szultán győzelmi jelentésében, amelyet óbudai táborából küldött Isztambulba. „Magyarországot összes váraival, tartományaival és lakóival az oszmán birodalom többi tartományához csatolván kádikat, várparancsnokokat és helyőrségeket rendeltem; védelmére és őrizetére Aszaf bölcsességű vezíremet, Szülejmán pasát neveztem ki, melléje adván egy derék csapatot a világhódító hadseregből.” Így hangzanak a szultán Buda, Buda közvetlen környéke és az egész Magyarország sorsát majd 150 évre meghatározó szavai.

A berendezkedő török hatalom cseppet sem késlekedett, 1541-ben Budát az első török vilajet központjává tette. A vilajet tizenöt szandzsákot foglalt magában. A vilajet élén a pasa rangot viselő budai beglerbég állt. Ő volt a katonai és a világi közigazgatás feje egy személyben. A vilajet központi szandzsákjába nem neveztek ki külön béget, mert annak élén is a beglerbég állt, mint szandzsákbég. – Az új török

közigazgatás alig, csak kivételesen volt tekintettel a korábbi magyar állapotokra. Ez történt Pest megyében is, különösen a szempontunkból közelebről is figyelmet érdemlő Dunazugban. A szandzsák határa Paksnál lépte át a Dunát és követte azt mintegy tíz kilométeres szélességben a Váli-vízig. A határ innen északnyugatnak fordult, és a Váli-víz melletti falvakat érintve haladt egészen Tatáig. Onnan, nyugat felé Gönyüig egy rövid Duna-menti sáv alkotta a szandzsák legnyugatibb csücskét. A szandzsákba északról beékelődött az esztergomi szandzsák. A budai szandzsák határa így csak Dömösnél kanyarodott vissza a Dunához. A szandzsákhoz tartozott továbbá a két nagy dunai sziget: a Szentendrei- és a Csepel-sziget teljes egészükben. A budai szandzsák népességét (adóalanyokat) már 1546-ban összeírták, amit 1613-ig még hat összeírás (1559, 1562, 1570, 1580, 1590 és 1613) követett. Az összeírások tartalmazták a lakott településeket (városokat, falvakat) a használatukban álló pusztákkal együtt, az ott lakók neveit, a meghatározott terményjáradékot, pénzbeli adókat és illetékeket, végül az egyes településekből várható teljes jövedelmet.

Az összeírásokat 1545-47-es években az Isztambulból érkezett Csandarlizáde Halil bég készítette. Halil bég működése során a budai beglerbégység területén a budai, esztergomi, nógrádi, hatvani, szegedi, eszéki, mohácsi, simontornyai és az isztolni beogradi (székesfehérvári) szandzsákok összeírása készült el, illetve azok határvonalait állapították meg. Szolimán további hódításai során megszervezték még a füleki és a szolnoki szandzsákat és – a déli részeken -- felállították a temesvári beglerbégiséget. A későbbiekben Halil bég összeírására a törökök mint valami megdönthetetlen és csalhatatlan okmányra hivatkoztak, mert szerintük az általuk meghódított területek azokban hitelesen be lettek jegyezve. A török álláspontot jól tükrözik Szolimánnak az 1547. évi békekötéssel kapcsolatban papírra vetet sorai: „A Buda alá tartozó tartományok legfelsőbb parancsomból összeíratván és defterekbe [jegyzékbe] vétetvén, hogy ha az én területemen lakó alattvalók közül valamelyik amoda szökik, nem szabad befogadni, hanem a szökevény alattvalót, melléje adott emberekkel vissza kell küldeni illetőségi helyére. Ha ebben a tekintetben is nem tartatik tiszteletben feltételem, az a szerződés megszegésének fog tekintetni, és a mentegetőzés nem fogadtatik el.”

A török megszállás egyértelműen megmutatkozott a várakban elhelyezett helyőrségek török katonaságában. Történetesen 1543-ban a váci vár török őrsége 426 fő, 1544-ben 324 fő, évi zsoldjuk 196.981 akcse, 1559-60-ban az őrség létszáma 108 fő. A visegrádi várban 1544-ben a török őrség létszáma 202 fő és 99 martalóc, 1549-50-ben az őrség összlétszáma 244 fő, 1559-60-ban pedig 115 fő. 1549-50-ben a zsámbéki várban a török katonaság létszáma 275 fő volt, ez a létszám 1558-59-re lecsökkent 75 főre. – Solymár elveszíti hadászati jelentőségét, a Gülbaba tekke (moszlim rendház) tulajdonába megy át. Vidékünkön a török igen korán felépített egy vegyesen kő és palánk erődöt az elpusztult Kandé és Fedémes faluktól nem messze, a főfontosságú Buda-Esztergom-i útvonal mentén, az út biztosításául. Nevét – törökül: Kiszil Hisszár – a környék ma is látható vöröses, rózsaszínű, dolomit anyagától vette, és a XVIII. században ezen a helyen keletkezett német település mai napig ezt a nevet viseli (Vörösvár = Werischwar).

A Budai szandzsák budai nahijében összeírt lakott települések: Acsa (1546), Ácsi (1590), Adon (1546), Ágszentpéter /Ákszentpetre/ (1546), Alap (1546), Almás (1546), Alsócsút (1559), Alsótabaj és Felsőtabaj (1546), Apostag /Apastak/ (1546), Bábolna /Bábona/ (1590), Bánhida /Bánhid/ (1580), Báté /Nagybáté/ (1546), Báté /Kisbáté/ (1546), Békásmegyér (1546), Berki (1546), Berki /más/ (1546), Besnyő (1546), Bia (1546), Bicske (1580), Boklari (1546), Bölcske /Böcske/ (1546), Buda város (1546), Csik (1546), Előszállás (1546), Ercsi (1546), Érd /Ért/ (1546), Etyek (1546), Felsőcsut (1546), Földvár /Földvár/ város (1546), Föven (1546), Gyadak (1590), Gyarmat (1559), Gyúró (1546), Hada (1562), Hidegkút (1546), Ivanics (1580), Kajászószentpéter /Kajászonszenpetre/, Kalász /Kaláz/, Karácsonyszállás /Karácsonszállás/ (1546), Keszi (1546), Kocs (1580), Macsa (1580), Madocsa /Madacsa/ (1546), Martonvásár (1546), Nagysáp (1590), Óbuda város (1546), Őrs (1546), Őrsziget (1546), Perkáta /Parkát/ (1559), Páty (1546), Pentele (1546), Perbál /Pervál/ (1559), Pornak (1580), Sósokút (1546), Szakadat (1580), Százhalom (1546), Szentgyörgy (1580), Szigetfő /Szigedfő/ (1546), Tata város (1559), Tétény /Tetem/ (1546), Tinnye (1546), Tordas (1546), Tök /Töke/ (1546), Tömörd (1580), Vál város (1546), Venim (1546), Vereb (1559) és Zsámbék /Zsánbok/ (1546). Pusztaként írták össze az alábbi helységeket: Alsódája, Felsődája, Alsókovácsi, Bakod, Baracs, Baracska, Barok, Báté, Belén, Bod, Bodomér, Boran,

Borosjenő, Csém, Csercsút, Csicsó, Csikóalja, Diót, Doboz, Eben, Ecseg, Egyházi, Éty, Etyek, Felkesző, Felsőacsa, Felsőkovácsi, Geberjánháza, Gercsi, Ginza, Gönyű, Gyermel, Hosszúrét, Iváncsa, Ivánka, Jakabszállás, Jenő, Kalász, Karancs, Kerekes, Keresztúr Vál mellett, Keresztúr Venim mellett, Kisacsa, Kisszántó, Kozár, Kövesfok más néven Szentandrás, Kucsi, Lovas, Man, Nagypatak, Nemti, Németegyház, Örs Madocsa határában, Örs Zsámbék határában, Örs Mán pusztával, Pedör, Pozsár, Salmár, Sámod, Sárospatak, Sotanka Venim falu határában, Szentiván Kajászószentpéter határában, Szentlászló Vál határában, Szentlászló Bicske határában, Szentmihály Adony határában, Szentmihály Kocs határában, Szentmiklós Vál határában, Szenttamás, Szőlős és Vártövi Bölcske közelében, Tábor Sós-kút közelében, Tárnok Sós-kút közelében, Telek Mácsa közelében, Telki, Tolna, Toras Zsámbék közelében, Torbágy, Turbók, Újszállás Karácsonyszállás közelében, Üröm, Varsán Kajászószentpéter közelében, Vas, Verd Zsámbék közelében, Zámor Sós-kút közelében. Összeírták még: Arab Hadzsi és Kuru Kavga szigete Óbudával szemben, Kis-sziget a Szent Gellért hegygel szemben, Lányok-szigete Óbudával szemben, végül Nagyberentő és Kisberentő majorság.

A Buda melletti Keszi 1546-ban 93 férfi lakossal szerepel a török összeírásokban (defterekben). Ez négyszáz feletti lakosságszámot mutat. A kizárólag magyar hangzású családnevek közül a Dékány, Mihály, Dóri, Varga, Hegedűs, Szabó, Katona, Sebestyén, Mészáros, Szűcs, Gömöri, Kardos, Gögös, Vezsenyi, Mód, Kun, Tót, Szakál, Kanistván, Kánai, Sárkány Szentös, Balik, Benő, Kovács, Érdi, Diák, Márton, Lovas, Szarka, Helös, Gárdoni, Dán, Nyenei a vidék középkorvégi népének névadásait mutatják, amikor a helynevek a betelepülésnek a szomszédos területek felől történt korábbi irányára utalnak (Kána – elpusztult falu –, Érd, Gárdony). Keszi falu jövedelme 1546-ban 2910 akcse, haszonélvezője Ali Cselebi budai pénzügyi defterdár, zámet-birtokos, 1559-ben 5848 akcse, haszonélvezője Abdulkérim budai pénzügyi defterdár, zámet-birtokos, 1562-ben 6072 akcse, haszonélvezője Durmus bég budai pénzügyi defterdár, zámet-birtokos, 1580-ban 5300 akcse, haszonélvezője Musztafa bég budai pénzügyi defterdár, zámet-birtokos, 1590-ben 5300 akcse, haszonélvezőjére nincs adat. A mellette fekvő Felkeszi pusztaként szerepel 1562-ben, 1580-ban és 1590-ben is. 1562-ben jövedelme Berber Karagöz majorságával együtt 1400 akcse. Haszonélvezője Durmus bég zámet-birtokos. 1580-ban Turhán bin Ahmed császár használatában. A jövedelme 300 akcse. Haszonélvezője Musztafa bég zámet-birtokos. 1590-ben szintén Turhán bin Ahmed császár használatában. A jövedelme 300 akcse. Haszonélvezőjére nincs adatunk.

A Budakesziről befolyt török földesúri jövedelem kimutatása (akcsében) a következő: 1546-ban 2910 akcse, 1559-ben 5848 akcse, 1562-ben 6072 akcse, 1580-ban 5300 akcse, 1590-ben 5300 akcse. Az adóbevételek várható összege nem csak a népesség nagyságára, hanem annak gazdálkodására is enged következtetni. A török földesúri jövedelmek azonban lényegesen nagyobb mértékben emelkedtek, mint az összeírt népesség száma. Az emelkedés 1562-ig alig több mint kétszeres, 1580-ban ez az összeg visszaesik 5300 akcséra és ugyanannyi jövedelmet jeleznek a kimutatások 1590-ben is. Az emelkedés okát L. Gál Éva első sorban az adóprés megszorításában, illetve azon kívül a gazdálkodás színvonalának emelkedésében látja. Ezúton azon kételyünknek adunk kifejezést, hogy valójában az adóösszeírók csak az első két alkalommal szállhattak ki a terepre, az 1562, 1580 és 1590. évi (terv)számok inkább az elvárásoknak megfelelően alakulhattak, hiszen az állapotok egyáltalán nem voltak békések, a vidéket ismételt helyi becsapások zaklatták. Történetesen 1557-ben 600 komáromi naszádos és győri gyalogos hajdú támadta meg április 23-án a török által ekkorra már kiépített zsámbéki palánkvárat.

Magyar világ

Ugyan a Mohács utáni évtizedek háborúi megpróbáltatásoknak tették ki a Dunazug vidékének lakosságát. Szolimán 1526. évi budai látogatásához kapcsolhatjuk a ciszterciek pilisi apátságának pusztulását, Csik és Felkeszi családostul lemészárolt kilenc köznemesének esetét, annak kapcsán Dobozy Mihály és felesége -- már előadott -- tragikus történetét és Borosjenő pusztulását. A magyar adóösszeírások (dika-jegyzékek) és a török defterek egymást kiegészítő adatai egyhangúan szólnak arról, hogy a XVI. század közepén, vidékünkön a falvak egész sora áll lakatlanul. A legszomorúbb képet az egykori Pilis megye mutatja, a Szentendrei-sziget kivételével. A török defterekben mint puszták szerepelnek: Alsókovácsi, Batta, Borosjenő, Bót, Csév, Diót, Dömös, Eben, Felsőkovácsi, Garancs, Gercse, Jenő, Kissing, Kozár, Leányfalu, Nagyszántó, Solymár, Szencse, Szentpéter (Tahi mellett), Tahi, Tárnok, Telki, Torbágy,

Üröm, Zámor, ezenkívül sem a defterekben, sem a dika-jegyzékekben nem találhatók fel: Boron, Födemes, Kandé, Kékes, Pilis és Vajonca.

A török jelenlét ellenére a birtok ügyek kezelése a korábbi gyakorlatnak megfelelően, továbbra is szinte zökkenőmentesen zajlott a török által hódoltatott területeken. Így történetesen Ferdinánd hívének, a hozzá hű Bazini Keglevich Péternek adományozza a zsámbéki udvarházat Zsámbék /Zambock/, Tök /Theek/ és Perbál /Perbard/ tartozékokkal együtt. Az ellenpárt részéről pedig János Zsigmond Érd, Berky, Diód, Eben, Jenő, Tárnok, Tétény és Keszi, valamint Zekeő pusztában lévő királyi jogokat Ákosházi Sárkány Ambrusnak adja. Az 1592. évi urbáriális kimutatás egy 1552. évi összeírásra hivatkozva Budakeszit, Budaörsöt, Óbudát, Békásmegyert és Csíkot hajdani királyi birtokként jelöli meg, lakosaik a budai királyi várnak teljesítettek szolgálatot. Az 1552-53. évi dikajegyzékben Budakeszi 4 ³/₄-ed portával szerepel. 1562-ben az utód nélkül elhunyt Podmaniczky Rafael birtokait, Kisszántót más néven Királyszántót udvarházzal, továbbá Keszi (Kezy), Hidegkút (Hidegkwth) birtokokat Bornemissza (Bornemyza) Pál erdélyi püspöknek, Pozsgay Zsigmond komáromi naszádos kapitány fiának, Zsigmondnak, Zágrábi Detkovics (Dethkovych) Miklósnak és Nagyváti (Nagywathy) Bálint diáknak adja.

1541 után a Buda környéki helységeket magyar részről először a királyi kézen maradt Tata várához rendelték, majd annak eleste után a Komárom várához. A komáromi Burggraf számadásai szerint helységeink a pénzdát először 1569-ben fizették a komáromi uradalomnak, a robotot azonban továbbra is az időközben visszafoglalt tatai vár számára teljesítették. Az 1569, 1570. és 1571. évi feljegyzések szerint a Buda környéki helységek közül a következő „török falvak” szolgáltak Komárom várához: Szentendre 14 magyar forinttal, Pócsmegyer 12, Békásmegyer 5, Budaörs 32, Budakeszi 28, Tótfalu 8, Bogdán 8,50, Tök 25, Zsámbék és Óbuda 20-20 forinttal. A komáromi uradalom 1528-tól kezdve fennmaradt urbáriumában a Pilis megyei falvak 1575-ben szerepeltek először. Az urbárium arról is nevezetes, hogy rövid helymeghatározást ad a török megszállta területen fekvő falvakról, és ismerteti 1541 előtti hovatarozásukat. Figyelemre méltó, hogy az urbárium a Pilis megyei helységeket abban a sorrendben tárgyalja, ahogyan azok a terület tényleges bejárása esetén – nyugatról keletre, majd délről északra haladva – kerültek volna sorra, a következőképpen: Zsámbék, Tök, Perbál, Budakeszi, Csik, Budaörs, Óbuda, Békásmegyer, Szentendre, Monostor, Pócsmegyer, Vácrév, Tótfalu, Bogdán, Torda; az egyetlen kivétel Bolgárfalu puszta, amelyet utólag írtak be egy üresen maradt fél oldalra. Tájékoztat a hódolt falvak 1541 előtti helyzetéről: Óbuda, Budaörs, Csik, Budakeszi, Zsámbék, Tök és Perbál Budához tartozott, a ezen belül Tök és Perbál a zsámbéki királyi vadászkastélyhoz szolgált; Szentendre, Bogdán és a szigeten fekvő falvak viszont a visegrádi várhoz tartoztak. Az urbárium szerint Békásmegyeren három birtokos osztozott: a pilisi apátság, a budai Szent Zsigmond káptalan és a „cseri” apácakolostor.

Az 1575. évi urbáriumot Miksa főherceg parancsára 1592-ben megújították. Ez alkalommal az összeírók már bizonyosan nem jártak a helyszínen, hanem berendelték a falvakból az embereket. A szöveges részt egyszerűen átmásolták az 1575-ös urbáriumból, a szolgáltatásokat azonban néhány helység esetében felemelték, más esetben csökkentették. Így Óbuda pénzdátja 20-ról 25 forintra nőtt, ugyanakkor Szentendréé 14-ről 10 forintra csökkent. Óbuda, Zsámbék, Tök, Budakeszi, Budaörs, Szentendre, Bogdán, Pócsmegyer ezentúl a pénzdát felül évente egy meghatározott (5-12 forint között váltakozó) értékű török, azaz perzsa szőnyeget volt köteles beszolgáltatni.

Pilis megyéből, a XVI. századból egyetlen dikális összeírást ismerünk, amelyben az adózó porták számát írták össze:

O Bwda portae -
Zent Endre „ 6
Poch Megier „ 7
Bekas Megier „ 7
Toth falw „ 7
Bwda Eörs „ -
Bwda Kezy „ -

Teok „ -
Sambok „ -
Soskwth „ 4
Ettyek „ 4
Berky „ 3
Erd „ -
Zazhalom „ -
Wacrew „ -
Thorda „ -
Bogdan „ -
Kys oroz falw „ -
Monosthor „ -

A „hosszú háború” (1592-1606)

A török berendezkedés nyugalmát először az a 600 komáromi naszádosból és győri gyalogos hajdúból álló különítmény zavarta meg vidékünkön, amely 1557 április 23-án megtámadta a török által ekkorra már kiépített zsámbéki palánkvárat. Azt követően az első nagyobb, török részről történt hadi készülődésről 1566. december 5-én kelt levelében Pálffy Tamás számol be Selmecebánya város tanácsának. Értesítéssel szolgál a Buda és Pest körül történt eseményekről, valamint a török Bécs elleni készülődéséről. Így ír: „Burtal pasa Budán fog telelni, a budai pasa pedig Esztergomban vagy Vácott. Burtal pasa a jövő nyár elején meg akarja szállni Egert, a török császár fia pedig Komáromot vagy Győrt. Budán most telet 3000 janicsár és 1500 szpáhi (?) /zpahiolav/, vagyis akik a török császár udvari katonái voltak. Azt is mondta, (...) hogy nem akarják a szultán ezen fiát császárnak megválasztani, míg meg nem esküszik, hogy nem tér vissza hazájába, míg meg nem szállja Bécset stb.” Ez a had a következő telet is Buda környékén töltötte. 1567. szeptember 9-én, Jászfalu érintésével Buda alá hatoltak a merész végváriak. Musztafa Bécsbe küldött leveléből tudjuk, hogy a törököt háborgató rendbontók magyar részről szintén komáromiak voltak. A következő évben Óbudáról hajtottak el 1200 birkát. Vidékünkön tatai vitézek portyáztak 1570 januárjában, melynek során Tinnyét is érintették. 1576. áprilisában több kisebb hadi vállalkozás során elhajtották a zsámbéki törökök kecskéit. Ugyanazon év júliusában a tataiak és komáromiak három ízben jöttek Buda alá. Még ez év júniusában és júliusában a tati vitézek támadják Zsámbékot.

Vidékünkön 1592-ben megindult „hosszú háború” kezdete után nem sokkal az egész terület lakatlanná vált, ezúttal azonban nem a tényleges háborús pusztítások, hanem a királyi Magyarország részéről történt „jobbágyszöktetés” következtében. 1596. esztendő elején Pálffy Miklós esztergomi kapitány a Buda környéki lakosságot tervszerűen – és villámgyorsan – áttelepítette a királyi Magyarország területére. Az akcióról Pálffy írásban számolt be Mátyás főhercegnek és a bécsi haditanácsnak. De egykorú német híradásból is van róla tudomásunk. 1595-96 télvíz idején, 1596. január 22-én nagyobb csapatot küldött – először – Óbudára, melynek fedezete alatt nem csak az óbudaiak hagyták el lakóhelyüket, hanem a pócsmegyeriek is. Mindkét helységről, összesen 2066 lelket költöztettek el ilyen módon a török hódoltságból ingóságokkal együtt. Az elszállításához 195 szekér szolgált. Az óbudaiak és pócsmegyeriek elköltöztetése tipikus jobbágyszöktetés volt, ami akkoriban a hódolt falvak lakosságával szemben nem tartozott a ritkaságok közé. Óbudán és Pócsmegyeren egyetlen lélek sem maradt. Az óbudaiakat egyelőre Esztergom környékén telepítették le. A jövevények elé maga a főkapitány Pálffy is kivonult Esztergomból. Április 6-án Pálffy katonáit azzal a paranccsal küldte vidékünkre, hogy Budaörs és Budakeszi lakóit minden ingóságukkal és marháikkal (értsd: vagyonukkal) együtt az óbudaiak és pócsmegyeriek példájára elköltöztessék. Az esztergomi huszárok egyetlen éjszaka lefogása alatt 755 keresztény lelket raktak szekerre. A nyolcvan szekér elé 12, 14, 16-os fogatokkal számolva 1000 ökröt fogtak be. Azon felül nagy mennyiségű állatot hajtottak el magukkal. A Budakesziről és Budaörsről kiköltöztetetteket Esztergom és Érsekújvár közötti puszta területen telepítették le, hogy a földet műveljék. Egy későbbi német nyomtatvány beszámolója szerint a magyar huszárok által szekerre lakott környékbeli

lakosság láttán a török lekiabált a budai vár faláról, hogy ne vigyék el jobbágyaikat, mert ezzel nagy kárt okoznak nekik.

Ez alkalommal Pálffy emberei Vál felé vették útjukat és Zsámbékot is megtámadták. Ott a Deli budai pasa által szórakozó és mulató helyül alkotott kastélyt elpusztították, felrobbantották, és valamennyi ott talált törököt leöltek. Ugyanebben a hónapban került magyar kézre Tata. Május 10-én az esztergomiak Budát támadták. Augusztusban az esztergomi vitézek a törököt hamis kémjelentésekkel Esztergom ostromára szedték rá, és a felvonuló török csapatokat a Buda-Esztergom közötti országotat kísérő erdősdombos terepen lesből pusztították.

Pálffy egy későbbi jelentésében tudatja Rudolf királlyal, hogy Buda alatt 16 mérföldnyire mindent elpusztított és egyetlen keresztény jobbágyot sem hagyott a helyén. Buda környékén a lakott települések, beleértve Szentendrét, Tótfalut, Pócsmegyert, Békásmegyert, Sós-kútot, Etyeket és Berkit, az ott netán még visszamaradt népnek a teljes felszámolásáról ad hírt a jelentés. Amikor 1602-ben a komáromi uradalom újabb urbáriuma készült, a hozzá tartozó Pilis megyei helységek egytől egyig pusztán álltak. Perbál, Budakeszi és Budaörs azonban soha többé – török kor végéig – nem állt talpra és a magyar pusztulás helyébe majdan a német betelepítés következik.

Esztergom és Visegrád visszafoglalása után a két várban elhelyezett német és vallon zsoldosok Johann de Huss nevű zsoldosvezér vezetésével egész évben a vidéket pusztították. Más források viszont a tatár segédhadak irtózatos pusztításáról szólnak. 1579. augusztus 18-án Orczy Péter ezredes 500 emberével vonul Buda alá. Szeptemberben kisebb, 21 fős csapat megy Esztergomból a Velencei tóhoz. 1598. áprilisában egy magyar csapat Esztergom vidékéről mélyen benyomulva a hódoltságba, egészen Szekszárdig jutott el, visszafele útjukban Bajna környékén romboltak le egy kisebb török erődítést. Ebben az évben, 56 esztendő után először sor kerül Buda rövid, 30 napos ostromára. A következő évben a háború nagy vezérei: Schwarzenberg, Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc együttesen Zsámbék várát foglalják el. Ugyanakkor Schwarzenberg egy másik sereggel megjelenik Pest falai alatt. Azonban ostromot vagy támadást nem indít egyik város ellen sem. Az ez évi vállalkozások legnagyobb eredménye az maradt, hogy Pálffy Miklós emberei a budai pasát, Szulejmánt, aki a budai felső hévizeknél tett kilovaglás közben útjukba került, megszalasztották, majd amikor az lováról lebukott, elfogták és Bécsbe vitték.

1599-ben Pálffy hajdúi Szekszárdig és Tolnáig jutnak el, elfoglalják Valpót, tüzet vetnek az eszéki nagy hídra, a török hadak egyetlen drávai átkelőhelyére. A következő évben Kanizsa vész el. Székesfehérvár 1601-ben visszakerül, hogy a következő évben már megint török kézre kerüljön. 1602-ben Ruswurm generális vezetésével minden eddiginél nagyobb támadás indul Buda ellen, Pest a keresztény seregek kezébe esett. Október 2-án az ostromlók elfoglalják a budai vízi várost. Az elnyúló ostrom során az ostromlók harci kedvét szegte a rossz időjárás, a szakadatlan eső, s nem utolsósorban a vezérek, Mátyás főherceg és Ruswurm közötti széthúzás. Végül is óráról órára érlelődött a vélemény, hogy az ostrom az ostromlók részére sikerrel nem kecsegtet. November 14-én Mátyás főherceg elhatározta, hogy felhagy a további kísérletekkel. Hadainak elvonulása a következő két napra az utóvéd különösebb veszteségei nélkül ment végbe. Az ostrom a következő évben kiújult. Ruswurm csapatai minden oldalról körülfogták Budát, s a vár őrségének felmentésére érkező török sereget a Budafok alatt húzódó síkságon szétszórják. Buda azonban ezúttal is sokkal erősebbnek bizonyult, semhogy egyetlen rövid őszi hadjárattal be lehetett volna venni. A keresztény csapatoknak csak Hatvant sikerült elfoglalniuk, de már 1604-ben mind ez, mind pedig Pest török kézre került. 1605 október 3-án elesik Esztergom is. Végül is az 1606 november 15-én Bocskay közvetítésével megkötött zsitvatoroki béke vet véget a „hosszú háború”-nak.

A hosszú háborút befejező zsitvatoroki béke egyes rendelkezései a Dunazug vidékét közvetlenül is érintették. A békeokmány 15 pontja az Esztergomhoz közelebb eső hatvan falu hódoltsági állapotba jutását rendelte azzal a könnyítéssel, hogy régi szokott adójukat a falvak bírái szedjék és szállítsák be a töröknek. Esterházy Miklós érsekújvári főkapitány, nádor személyesen íratta össze a sokat vitatott hatvan falu adókimutatását.

A XVII. század megváltozott viszonyai között

A hosszú háború okozta pusztítás nem tekinthető véglegesnek. A zsitvatoroki békekötés után, 1606 végén a korábban áttelepített lakosok – legalábbis részben – „keresztény uraik engedelmével” haza szálltak. Ezt tanúsítja az óbudaiak, tordaiak, szentendreiek, tótfalusiak, bogdániaiak, budakesziek és budaörsiek 1608. szeptember 2-án, a Kamarához írott levele. Nem felel meg azonban a tényeknek az az állítás, miszerint „az elköltözött lakosság helye a legtöbb esetben pusztán maradt a török hódoltság végéig”. A valóságban az 1596-ban kiürített 13 Buda környéki település közül 10 helységbe visszatértek a lakosok, legkésőbb a XVII. század közepéig.

Nem sokkal a zsitvatoroki béke után a budakesziek visszaköltöztek régi falujukba. Így az 1608 szeptember 26-án, a magyar kamarához intézett panaszos levél aláírói között az óbudaiak, a szentendreiek, a tordaiak, tótfalusiak, bogdániaiak és budörsiek mellett budakesziek is szerepeltek. A Buda-környéki pusztá-falvakat felsoroló összeírás tanúsága szerint ekkor Budakeszin 20, Tökön 25 „házas” ember lakott. 1613-ban Budakeszi 1 portával szerepel az összeírásokban. A komáromi uradalom jövedelemkimutatásának 1624. évi kivonatából tudjuk, hogy 1612 és 1614 között Budakeszi nem fizetett adót, mert a visszatelepült falu 1611-ben kétszer egymás után leégett, három évi teljes adómentességet kapott. Budakeszi a két ismert XVII. századi török (1627-28 és 1633-34 évi) összeírásban nem szerepel. Szerepel viszont a Pilis megyei dikális összeírásokban. Így a települést 1626-27-ben 4 $\frac{3}{4}$, 1635-ben, 1639-ben és 1643-ban 2-2, 1647-ben 1, 1668-ban és 1683-ban $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{4}$ portával írták össze.

A későbbi óbudai uradalom helységei, így Budakeszi is 1659-ben magánföldesúri birtokba kerültek. Budakeszi akkor lakott településként szerepelt. Puchaimb Kristóf halála után Zichy István kamaraelnök ugyanis kieszközölte az uralkodónál, hogy a komáromi váruradalmat örök birtok gyanánt, fiágon visszaválthatatlanul magához váltsa 57 518 forintnyi zálogösszeg fejében. 1660-ban kihallgatott szentendrei és tordai lakosok Zichy Istvánt nevezték földesuruknak. Nem hiába írta később a birtokszerző idősebb Zichy István fia, ifjabb Zichy István – aki még apja életében, 1671-ben megkapta örökségként a komáromi uradalmat --, hogy a török időkben is az történt itt, amit ők akartak.

A zsitvatoroki béke után az 1596-ig lakott települések egy része nem népesült be újra. Közéjük tartozott Vácrév, Békásmegyer és Budaörs, amelyek közül Vácrév végképp, a két utóbbi pedig az 1720-30-as évekig pusztá maradt. Monostorra is csak az 1640-es években települtek vissza lakói. Monostornál korábban, de Óbudánál, Szentendrénél, Tótfalunál, Bogdánánál és Tordánál később lett újra lakott hely Tök, Budakeszi és Zsámbék. Zsámbék az 1635. évi portaösszeírásban még szerepelt két portával, a további XVII. századi összeírásokban azonban többé már nem fordult elő. Az 1688 legelején, másfél évvel Buda visszafoglalása után készült összeírás szerint Zsámbékon, amelynek várában a hódoltság alatt mindvégig török helyőrség tanyázott, a felszabadulás előtt nem laktak magyarok, hanem lakói csak törökök voltak. 1689-ben a Budai Kamarai Felügyelőség azt jelentette a bécsi kormányzerveknek, hogy a török időkben Tök évi 43 forintot és egy pár csizmát, Budakeszi pedig évi 40 forintot fizetett Zichy Istvánnak.

1665-ben Vattay Pál szolgabíró a megyétől Pomáz, Kalász és Keszi (Kesző) portaszámainak csökkentését kérte. 1683-ban Budakeszin összeírt, adózó porták száma igen csekély, mindössze $\frac{1}{4}$ -ed.

A török uralom alóli felszabadulás

A zsitvatoroki béke után 1631-ben érte a Dunazug vidékét magyar részről a legkomolyabb végvári beütés. Ennek lefolyását jól ismerjük azokból a panaszokból, amelyeket Hasszán budai beglerbég ebben az ügyben Esterházy Miklós nádorhoz intézett. – A török 1641-ben nagyobb csapatösszevonásokat hajtott végre Buda környékén; ez a környékbeli falvak nagyarányú kifosztásával járt. Ennek tulajdoníthatjuk a dikális összeírásokban Zsámbék és Sósokút későbbi hiányát. 1644-ben újból Zsámbékot érte erősebb magyar támadás. Ekkor esett meg, hogy a vidékünkön kocsikázó Ibrahim csaszt a magyar végvári vitézek elrabolták. 1650-ben a törökhöz tartozó Dorog rác lakói (mortalócok) többszáz marháját

elhajtották a veszprémi magyar vitézek. 1659-ben Batthyány Ádám katonáival Zsámbék török palánkját felégette.

1661-ben Souches császári tábornok elfoglalta Zsámbékot, amely azt követően négy esztendeig magyar kézen maradt, 1663-ban viszont Érsekújvár török kézre került.

1664. augusztus 1-én, Szentgotthárdnál Montecuccoli hatalmas győzelmet arat a török felett. A török sereg java elesett vagy a Rábába fulladt. Augusztus 19-én, a török nagyvezír táborában megkötötték az ún. vasvári békét, mely Érsekújvárat, Váradot és Zerinvárat török kézre adta, Érsekújvárat Nyitra megye nagy részével a török kezén hagyta. Ezek után a császár és a porta között, az örök nyughatatlan magyarság rovására, újabb húsz évre megkötött béke következett.

Vidékünkön az események újból akkor mozdultak meg, amikor 1682 januárjában Thököly Imre követi útján a török nagyvezírtől Magyarország fejedelemségét kérte. Thököly négy napig vendégeskedik a budai basánál, majd Munkácsra megy, elnyerve a bécsi udvar beleegyezését, házasságot köt I. Rákóczi Ferenc özvegyével, Zrínyi Ilonával. 1682 nyarán Ibrahim budai pasával elfoglalja Kassát, Eperjest, Lőcsét, Tokajt és Füleket. Füleket várát Koháry István védte, de a várat augusztus 16-án emberei feladták. Az ostrom során a várat felgyújtották. Ott égett Pest megye levéltárának egy része is, amit Csemiczky Gáspár jegyző nem tudott megmenteni. Füleket elfoglalása után Ibrahim átadja Thökölynek a szultáni athnamét, amely őt Felső-Magyarország királyává tette. Mindez Apafi segédletével történt. Miután Apafi seregével eltávozott Thököly újra fegyverszünetet kért és kötött a császáriakkal, egyúttal a Garamig megkapta a magyarországi területeket. Thököly csapataival a Duna túlsó oldalán mozgott. Október 2-án Zólyom alatt, 22-én Báton, november 11-én Nagy Kozmál /Nagy Kozmaallya/ mellett, másnap, 12-én pedig már az Újbánya felett fekvő Zsarnócon táborozott.

Az 1683. évi hadjáratoknak volt egy előjátéka. Lotharingiai Károly seregével Bécs alól, a Duna innenső partján, május 11-én Komárom felé indult, május 31-én Esztergom alá ért, majd átkelt a Duna túlsó partjára és Érsekújvár ostromához fogott. nem sokkal később, júniusban Esztergom környékét Kara Musztafa törökjei özönlötték el, útban Bécs felé. A Bécs ellen felvonuló törököt, szövetségesként Thököly is követi csapataival. Augusztus 2-én elfoglalja Nagyszombatot. A várost pár nap múlva, 8-án tűzvész pusztítja. Július 29-én Lotharingiai Károly Pozsony mellett, Cseklésznél megveri Thököly kurucait. A Kara Musztafa nagyvezír július 12-én eléri Bécset, ezzel megkezdődik a város ostroma. Végül Lotharingiai Károly és Sobieski lengyel király egyesített felmentő serege felszabadítja a várost. A felmentő sereg szeptember 9-én Tulnban gyülekezik, 11-én elfoglalja a leopoldsbergi kápolnát (Kahlenberg). A Bécs feletti hegyekről lebocsátkozó keresztények szeptember 12-én áradatként söpörték el az elbizakodott nagyvezír seregét. A törököt Bécs ostrománál ért katasztrófa gyors menekülésre készteti. Október 9-én a Szent Liga csapatai Párkánynál aratnak fényes győzelmet Kara Mohamed csapatai felett. Október 21-én pedig Esztergomot foglalják vissza a töröktől.

Az új török elleni hadjárat politikai alapját az 1684. március 5-én aláírt „szent liga” alkotta, amely Lipót osztrák császárt, Sobieski lengyel királyt és a velencei köztársaságot tömörítette szövetségbe. A háttérben XI. Ince pápa állt. A török elleni szövetség hónapok nehéz diplomáciai munkájával jött létre. A szövetséges csapatok fővezére Lotharingiai Károly, a jobbszárnyat, Horvátországtól délkeletre Leslie tábornok, a balszárnyat Felső-magyarországon, Thököly ellenében Schulz tábornok vezette. A 60.000 főt számláló főszereg 1684. június 10-én indult Vágselyéről, a Duna bal partján vonult fel Lotharingiai Károly vezetésével, június 13-án elfoglalta Visegrádot, a győzelem után a törököt Dunába szorítja. Tovább haladva, június 27-én elfoglalja Vácot, június 30-án beveszi Pestet. Pest bevétele után a főszereg visszahúzódik Vácra, Július 10-én hidat ver a Dunán, Szentendre magasságában átkel a folyón, rövid időre, Szentendre alatt táborot ver, ahol a török megtámadja, de a támadást sikerrel visszaveri. Ez volt a szentendrei csata. Musztafa pasa mindenképpen Buda előterében akarta feltartóztatni Károly herceget, éppen ezért 21 000 fős seregével kívánta a keresztény sereg útját állni, de vereséget szenvedett. A felszabadítók 34 000 fős hadserege onnan tovább vonulva, július 14-én éri el Óbudát. A szövetségesek körülfogták Budát és megkezdték ostromát. A török Budavár sokkal erősebbnek bizonyult, semhogy ez alkalommal azt sikerrel ostromolhatták. Bár a török felmentő sereg, Musztafa szerdár parancsnoksága

alatt, Érdnél vereséget szenvedett, Kara Mohamed a kitűnően felszerelt Budát megtartotta. Az ostrom 111 napon át tartott, de a hadműveletet végül is eredménytelenül kellett félbeszakítani. Szeptember 4-én az egyesült Pest-Pilis-Solt megye az ideiglenesen felszabadult Pesten tartotta meg közgyűlését a nádor-főispán elnöklete alatt, többek között száz lovas kiállítását ajánlották meg a török elleni harcra.

Buda 1686. évi visszafoglalása után kialakult helyzet nem kedvezett az eddig ezen a vidéken birtokos magyar nemességnek. Mindenekelőtt abba az akadályba ütköztek, miszerint a bécsi udvar a területet fegyverrel meghódított területnek tekintette, amelyen a fegyverjog (jus armorum) diktált. Az udvar és az udvari tisztviselők érdekei felülírták az egykor ezen a területen birtokos, illetve az ezidő szerint is ténylegesen birtokos nemesség érdekeit. Így már elég korán, 1695-ben az Esterházyak ráckevei uradalmukat kénytelenek voltak új tulajdonosra átruházni. Történetesen Heissler Donat császári tábornok gróf Esterházy Sándor fiától, Istvántól, és két lányától, gróf Forgách Simonnetól és Pinnyei Jánosnétól megvásárolta Ráckeve mezővárosát, Szigetszentmiklós, Makád, Becse és Tököl falvakat, Háros, Csepel, Szentmihály, Csepelyalom, Lórév, Majosháza, Szentmárton és Szőlős pusztákat 24.565 forint 32 dénárért. Környékünkön Kurz nevű budai kamarai adminisztrátor volt jelentős birtokszerző. Szerzeményeiben Sötér István megyei alispán is közreműködött. Így Pesthidegkút pusztát nádori adományként szerezte meg Kurz számára, „akkor az donatio és egyéb expedíciók taxájára adtam magam saját pénzemen 50 tallért”. Az óbudai uradalom és tartozékai esetében a Zichyek helyzete is megingott. 1695-ben Zichy Istvánnak is ellentéte támadt a budai kamarai adminisztrációval a fegyverjog (jus armorum) megváltása ügyében. A megye felkérte, hogy menjen fel Bécsbe a királyhoz, s ott a megye panaszait is adja elő, saját ügye mellett, erre a célra a megye 100 aranyat utalt ki neki. 1697-ben Pest megye tisztviselői a budai határ bejárásakor hét egykori budakeszi lakost hallgattak ki, úgymint a következőket: Torma Jánost, Halász Ferencet, Halász Istvánt, Szabó Jánost, Sívó Ferencet, Pap Jánost, Benes Istvánt, akik ekkor már Óbudán, Tökön vagy Pátyon laktak.

Budakeszi újratelepülése

A török kiűzése után Budakeszit egykori lakói elhagyják. Néhány esztendeig teljesen lakatlan, mígnem földesurai, a Zichy grófok 1698-ban német telepésekkel népesítik újjá. A szűkebb értelemben vett Buda-környék, más néven Budai hegyvidék (Ofner Bergland) következő falvainak sorsában osztozott Budakeszi is: Bia, Budajenő, Budakalász, Budaörs, Csobánka, Etyek, Törökbálint (Grossturwal), Torbágy (Kleinturwal), Nagykovácsi, Pesthidegkút, Piliscsaba, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Pomáz, Budafok (Promontor), Solymár, Telki, Üröm, Pilisborosjenő (Weindorf) és Zsámbék. Ezek közül a települések közül lakott volt 1690-ben: Bia, Budakalász, Páty, Pilisvörösvár, Pomáz, Zsámbék, lakatlan volt: Budakeszi, Budaörs, Csobánka, Törökbálint, Torbágy, Békásmegyér (Krottendorf), Pesthidegkút, Solymár, Telki és Üröm. 1690-ben Zsámbékon egy magyar katonát találunk, Vörösváron pedig egy postamestert. Feltehetően azok a lakott települések sem voltak népesek, amelyek az összeírásokban szerepelnek.

Az egykor lakott, de időközben elhagyott településeken legfeljebb romokat, templomok maradványait vagy falmaradványokat találunk ekkor. Így Budakeszin is a XVIII. század 70-es éveiben még egy nagyobb falmaradvány volt látható az ún. Pusztá-templom dűlőben (Öde Kirchen-Wiese). Feltehetően a falu lakói bontották és hordták szét később a romokat. 1935-ben útépités közben ezen a helyen több koponyát találtak. Feltehetően itt keresendők az egykori Felkeszi romjai is. De templomrom volt egykor a biai református temetőben. Templomrommal találkozunk az egykori feljegyzésekben Budakalász határában is. Egykor ezt pusztá-templomnak (Öde Kirche) nevezték. Budaörssön, a Budakeszi felé eső határban volt az Apró-szentek völgye (Arme-Seelen-Tal), a néphit szerint, ott valamikor egy kolostor állt. Csobánka és Pilisvörösvár között, Csobánkától egy félórányi járásra volt Ócsobánka, az egykori Boron, ami a törökkorban elpusztult, emlékét szintén egy régi templomrom őrízte. Nagykovácsiban, a falu határában szintén feküdt egy templomrom. Páty határában a Kozároni völgyben még a XIX. században látható templom(?)rom volt. 1690-ben Kozáront, mint frissen elhagyott települést említik. Pilisvörösváron téglafalu várt állt egykor. Pomáz határában is találunk falmaradványokat, egy kolostor vagy erődítmény maradványait. Solymáron is emlékeztek arra, hogy Buda irányában fekvő dombon

valamikor egy várkastély állt. Telkin 1782-ben még álltak a középkori kolostor falai. 1801/802 esztendőben az új épülethez használták fel a rommaradványokat.

A felsorolt települések több birtokos között osztoztak. Ezek a tulajdonosok részben érvényesíteni tudták igényeiknek a török-kori, vagy még azelőtti jogalapját, vagy éppenséggel újdonsült tulajdonosok voltak. Megkülönböztethetünk egyházi és világi birtokosokat. Az egyházi renden belül a szerzetesrendeknek volt jelentőségük. – Pilisszentiván 1719-ben került az Ágoston-rendiek birtokába. Az adományt az udvar csak 1731-ben erősítette meg. 1700-ban a telki bencések örököséiként a bécsi skót bencések lépnek fel vidékünkön. I. Lipót 1702. évi adománylevelével megszerzik Telkit és Budajenőt. Etyek már 1637-ben a komáromi jezsuiták birtokába kerül. 1695-ben a budai jezsuiták vásárolják meg Törökbálintot és Feketeszenegyháza pusztát 550 forintért Drahosóczy és Töreý családoktól. 1701. január 12-én kelt uralkodói intézkedés helyezte a budai jezsuitákat Törökbálint birtokába. A már ott megtelepedett szerbek mellé a jezsuiták hoztak német telepeseket. Az óbudai klarisszák már a Mohács előtti korszakban birtokosok voltak vidékünkön. Az apácák a török kiűzése után költöztek vissza, hogy birtokaiknak jobban tudják gondját viselni. Hozzájuk tartozott Piliscsaba, Üröm és Pilisborosjenő (Weindorf).

A világi földesurak közül először a Csáky családot kell megemlítenünk, akik 1649-ben kapják Tatával együtt Pilisvörösvárat. Az adományt I. Lipót 1695-ben megerősíti. 1696-ban már 64 német és 2 magyar háztartást tartanak számon. Ugyanebben az évben Franz Joseph Krapff udvari tanácsos megvásárolja a birtokot. Krapffot birtokában I. Lipót 1698-ban erősíti meg. 1742-ben már az Esterházyak grófi ága a birtokos. 1746-ban tőlük Tersztyánszky János vásárolja meg Pilisvörösvárt. Bián és Torbágyon 1736-ban birtokos volt a Högyei Farkas család és Johann Christoph Promberger. Promberger a Töcsi (Toetsch) árvák gondnoka volt. Páty a bécsi skót bencések előtt a Koháry grófok voltak birtokosok. Lakói az 1639 és 1647-es dikális összeírások szerint magyarok. Páttyal kapcsolatban egy telepítési akció lehetősége nincs kizárva, de annak a valószínűsége nagyon csekély. A Koháry levéltár nem szolgáltat semmiféle ilyen irányú adatot. – Pesthidegkút nádori adományként jutott a budai kamarai adminisztrátor, Johann Ignaz Freiherr von Kurz kezébe. 1718-ban Johann Ignaz von Kurtz elhalálozott. Rövid ideig özvegye gazdálkodott a birtokon. Hamarosan azonban a Kamara tette rá a birtokra a kezét. A XVIII. század 30-as éveiben társtulajdonosként a Jeszeniczei Szunyogh család jelent meg. Az 50-es években birtokosként jelennek meg a Péterffy és a Tersztyánszky családok. Pesthidegkútra az 1711-ben megkötött szerződés értelmében még Johann Ignaz von Kurtz hozott elsőként német telepeseket. Kurtz halálának évében, 1718-ban már 12 háztulajdonos és 12 ház szerepel az összeírásokban. Budakalász, Csobánka, Nagykovácsi, Solymár és Pomáz urai a török idők óta a Vattayak voltak. A család birtokaiban 1734-ben megerősítést nyert. Solymár 1747-ben vásárlás útján jutott Tersztyánszky József birtokába. Nagykovácsi kivételével a Vattay-birtokon először szerbek telepedtek meg. A németek csak később érkeztek meg. A Vattayak reformátusok voltak, a többi birtokos család viszont katolikus volt.

Vidékünkön a Zichy család az 1659. évi királyi adománnyal vetette meg a lábát. Az ún. óbudai uradalmat a királyi kamara 1766-ban per útján visszavette a családtól. Az óbudai uradalom tartozéka volt Óbuda, Szentendre és Zsámbék mezővárosok, Békásmegyér, (Duna-)Bogdány, Budakeszi, Budaörs, (Sziget-)Monostor, Perbál, (Pilis-)Szántó, Tótfalu, és Tök falvak, Bolgárfalu, Csik, Kissing, Szentpéter, Tahi és Várad puszták. Az eredeti uradalom csaknem nyolcvanezer holdas nagybirtok volt. Teljes egészében a Duna jobb partján, illetve a Szentendrei szigeten terült el, a történeti Pilis vármegyében, amely a XVIII. századra az egyesült Pest-Pilis-Solt vármegye pilisi járását alkotta. A birtoktest központja előbb – rövid ideig Zsámbék –, majd pedig Óbuda lett. Minden bizonnyal az 1689. augusztus 11-én kelt császári betelepítési pátensnek éppen Budakeszi esetében az 1690. június 10-én kelt letelepedési szerződés az első kézzelfogható eredménye. Ismerjük a betelepülők névsorát: Stephan Stos bíró (judex), Thomas Kilman, Laurentius Schneider, Martinus Moccker, Boros István, Laurentius Mocker, Martini Ehrenmaster, Gregor Maister, Wenzel Gruber, Franz Kinhober, Hilarius Stuis, Lorenz Pfenderath, Mathias Koestler, Michael Radiess, Martinus Wegmann, Georgius Tirnhaber, Mathias Stadler, Johann Christian Schmid, Simon Bindter, Johannes Ortner, Martin Franz, Paul Schissler, Hans Molnar. A pappal, bíróval érkező telepések 3 évre adómentességet kaptak a vármegye közgyűlésének végzése alapján. A megyei közgyűlés ugyanakkor elengedi a forspot kötelezettséget, mert új telpesek. Az 1699. február 9-én hozott megyei közgyűlési határozat értelmében a megyére egy összegben kivetett contributio-t azonban már fizetniük

kellett a budakeszieknek. Ugyanzon esztendő április 2-3-án tartott közgyűlés a budakesziek portiójából 38 forint 85 dénárt elengedett. Az 1699. szeptember 7-én hozott határozat értelmében azonban az újabb portiót meg kellett fizessék. – 1699 óta vezették a születési és halotti anyakönyveket.

Az uradalom birtokosa, ifj. Zichy István 1700-ban halt meg. A végrendelet értelmében az uradalmat két fia, Péter és László örökölte. Osztály révén Budakeszi Zichy Péternek jutott. László 1703-ban francia hadjáratban meghalt. Így Óbudának osztatlan birtokosa Péter lett, aki 1701-től 1726 elejéig az uradalom ura. 1701-ben született meg az első contractus (szerződés) Budakeszi lakói és földesuruk, Zichy Péter között. Budakeszin ekkor már 39 jobbágy, 3 házas zsellér lakott. A megye a porciófizetés alól felmentett helységek között tartotta számon. A porciófizető helységek megsegítésére porciónként 2 krajcárt kellett a budakeszieknek fizetniük. A hadiadó fizetése alól azonban nem mentesültek. Kivették részüket a dikasztérium utasítására kiállított 200 szekér széna és 1000 metreta szállításából. Pest megyében a fegyverjog megváltása 35.523 forintra rúgott, ami lakott helyeken jobbágyonként 6 forintot, a pusztá helyeken pedig telkenként 15 forintot és 45 dénárt tett ki. A fegyverjog megváltása címén Budakeszi is befizette saját járandóságát (234 forintot). Zichy Péter birtokai után 1703-ban pedig az óbudai uradalomra összesen 4133 forintot fizetett fegyverjog megváltása címén. – 1703-ban Budakeszit ott találjuk a contributiót fizető helységek között. A szolnoki vár kijavítására kiküldött 200 fős kontingenshez hozzájárult. Pest megye vezetői 1703 július 27-én értesülnek arról, hogy Rákóczi hívei egészen a Tiszáig hatoltak. A béke megőrzése céljából a felkelőkkel szemben a megye 400 katonát állít ki. Budakeszi is részese a katonaállítás terheinek. 1703. szeptember 21-én a kurucok elfoglalják Szolnokot. A megye szeptember 27-én fegyverbe szólította a nemesi felkelést. Október 2-án a kurucok beveszik Vácot. Október 1-én a kecskemétiak a Duna-Tisza közén garázdálkodó rácokkal szemben Rákóczitól kérnek segítséget.

1711-ben Zichy Péter elzálogosítja Budakeszit Budaörssel és Csik pusztával együtt Zenegg György Kristóf budai kamarai felügyelőnek 300 forintért. Budakeszin, 1715-ben az összeírásokban 20 telkes gazda szerepel. A zálogba adott, Budakeszit is magában foglaló birtoktestet 1719-ben Zichy Péter felesége, Berchényi Zsuzsanna váltotta vissza a maga nevére, azt követően Budakeszi, Budaörs és Csik egészen haláláig, 1745-ig az ő kezén maradt. 1721-ben 55 telkes gazda lakta Budakeszit. – Zichy Péter 1726 januárjában bekövetkezett halála után örökségéért azonnal megkezdődött a harc egyfelől az első feleségétől, Homonnai Drugeth Klárától származó két idősebb fiú (Ferenc és László), másfelől a második feleség, Berchényi Zsuzsanna és fia – az akkor még kiskorú Miklós – között. Miután Zichy László, alig egyhónappal apja halála után, Zsámbékon elhunyt, a vita , majd a per azért folyt, hogy a két részre – óbudai (zsámbéki) és csicsói uradalomra – osztott örökségből Ferencé vagy Miklósé legyen-e mindkét fél által első sorban áhított óbudai uradalom. (...) A sok esztendeig húzódó, különféle erőszakos akciókkal tarkított pereskedés végeredményképp az amúgy is birtokon belül lévő özvegy és édesfia kerekedett felül: övék maradt az óbudai uradalom, s Berchényi Zsuzsanna Óbudát kapta meg özvegyi rezidenciául. (...) Az óbudai uradalom földesura tehát 1726-tól kezdve előbb ténylegesen, majd a per lezárulta után jog szerint is Zichy Miklós lett, aki helyett azonban 1733-ig anyja volt az uradalom feje. – Egyik beadványában özvegy Zichy Miklósné azt írta, hogy férje 1760 családot telepített az uradalom helységeibe, Szentendrét és Monostort nem számítva, ebből Budakeszire 74 család jutott.

Az adózó családfők száma Budakeszin 1699 és 1770 között 23-ról 243-ra emelkedett. Az emelkedés mértéke több mint tízszeres. Az adózó családfők száma 1766/7-ben 260 fő.

Adózó családfők 1688 és 1767 (1770) között

Budakeszi
1699 m 23
1701 m 42
1702 m 53
1703 m 32
1715 r 20
1716 m 26

1717 m*** 32
1720 r 32
1721 ur 55
1723 ur 67
1725 m 77
1728 r 98
1729 ur 75
1732 ur 141
1736 m*** 163
1744 m*** 164
1752 m*** 219
1760 m*** 220
1765 ur 229
1766 ur 296
1766/7 ur 260
1770 úrbéri 243

Budakeszi egy egyedülálló dokumentummal rendelkezik. Ez az 1729 június 10-én Berchényi Zsuzsanna parancsára kiállított Grundbuch (Telekkönyv). A nevek ABC sorrendben szerepelnek, azonban nem a családnevek, hanem akeresztnevek szerint. Így az első helyen Andreas Merckhl, az utolsó helyen Wiehelben (Wilhelm) Straicher szerepel. Összesen 141 házhelyet, ebből 32 féltelkes, 46 negyedtelkes jobbágyat, 61 házas zsellért, végül két házatlan zsellért írtak össze szántójuk, réjük és szőlőbirtokuk feltüntetésével. Ez 151 családot, illetve 650 főt jelentett. A plébánia egy egész telken feküdt, a tisztartói ház négy egész teleknek felel meg. Ezzel szemben az 1728-as dicalis és regnicolaris összeírások mindössze 75, illetve 98 budakeszi lakost vett számba, tehát az adóköteleseknek alig több mint felét illetve kétharmadát.

Budakeszin 1739-ben 536 ember esett áldozatul (94 férfi, 109 nő, 333 gyermek) a pusztító pestisjárványnak. A pestisben maga a plébános is meghalt 1739 augusztusában, ezért a plébániai kimutatás is megszakadt. A járványt követő évben, 1740-ban furcsa levélváltásra került sor a falubeliek és a földesúr között. Feltehetően az uraság elvárása szerint a falubelieknek ugyanúgy el kellett végeznie a megcsappant lakosságnak az uraság által megszabott munkát, mint korábban. Zichy Miklós a földesúr engedetlenségnek és lázadásnak minősítette a mulasztásokat és egy dorgáló levelet ír 1740 október 15-én a falubelieknek. Ott így ír: „A legmélyebb méltatlankodással kellet tudomásul vennem, hogy a budakesziek szokott és köteles szolgáltatásokat teljesíteni vonakodnak, ... Ez arra késztet, hogy szigorúan meghagyjam, hogy minden egyes ember, ki környezetében netán lázadozott, engedetlenségével hagyjon fel ... Amennyiben ez mégsem történne meg, a baj előidézői ... földi büntetést sem kerülhetik el, ... noha a bitófa már eltűnt Budakeszi község határából ...” - A falu bírójára, Weckermann József másnap kelt levele bölcs nyugalmat tükröz. A legtermészetesebb hangon válaszol a földesúr fenyegetéseire. Okos és nyílt válasza végül is megnyerte a földesúr jóindulatát.

Berchényi Zsuzsanna 1720-ban új szerződésben (contractus) állapította meg a község szolgáltatásait. Újfént robotra és kilencedre kötelezte a budakeszieket. Az egész telkeseknek 12 nap, a féltelkeseknek 6 nap, a zselléreknek 1 nap robotot kellett teljesíteniük, akkor és ott, ahol az uraság parancsolta. A census (adójövedelem) is magasabb volt, mint a telepítési szerződésben: egész telekre számítva évente 12 forint, a zsellérek is kötelesek voltak cenzust fizetni, évi 1 forintot. A bormérést a földesúr fél évre, Szent Mihálytól Szent György napig engedte át a községnek.

Az 1724-ben megkötött új szerződés értelmében az egész telkesek robotja 16 napra, a többieké ezzel arányosan emelkedett. Berchényi Zsuzsanna 1724-től már konyhai ajándékokat is követelt, a szüreti engedélyért pedig a budakeszieknek terményben külön kellett fizetniük. Ez egész házra számítva évi 8 tyúkot, 2 kakast, 40 tojást, szüretkor 3 kappant jelentett. Ezúttal a gazdatisztek ellátásának kötelezettségét is tartalmazta a szerződés.

1732-ben megkötött újabb szerződés szabályozta a jobbágyok favágást, a földesúr által átengedett káposztásrétért az addigi roboton felül egy urasági rét lekaszását és széna behordását kötötte ki. A szerződés szerint Csik-pusztá egy részét a földesúr bérbe adta a budakeszinek előbb 50 forintért, majd 110 forintért.

Berchényi Zsuzsanna 1745 októberében bekövetkezett halála után Zichy Miklós lett az uradalom birtokosa. Zichy Miklós 1746-ban átette székhelyét Zsámbékról Óbudára, ezzel megerősítette Óbudának, mint birtokközpontnak a szerepét. Budakeszinek 1758-ban új contractust adott, a 10 évvel korábban megszabott feltételek mellett. 1758 elején Zichy Miklós fiú utód nélkül hirtelen meghalt. (...) Az özvegy Berényi Erzsébet, férje halálakor birtokon belül volt, egyáltalán nem szándékozott kiengedni a kezéből az értékes óbudai uradalmat.

1765 Budakeszi 1765-ös szerződése (=OL Kanc. Litt. Cons. Reg. Loc. 1767-796,92-94.) a cenzus és a kocsmáltatás tekintetében ugyanazokat a rendelkezéseket tartalmazta, mint az 1720-ból, 1724-ből és 1732-ből fennmaradt contractus. A konyhárávaló is maradt, megtoldva azzal, hogy a falunak együttesen évente még egy akó vaját és 4 borjút kellett az uraság részére adni. Új teher volt itt a hegyvám, amelynek összegét fertályonként 64 dénárban szabták meg. Lényegesen megnöttek a robotkötelezettségek. A féltelkes jobbágyok évi 18 napot, a negyedtelkesek 9 napot, a zsellérek 8 napot voltak kötelesek robotolni. A kézművesek azonban megválthatták a robotot: (...) Az évi 3 forintos robotmegváltást tehát, úgy látszik, csak ekkor, 1765-ben vezették be.

Budakeszi adófizetői az 1766/7-es összeírás szerint:

Összes adózó. 260
ebből
Féltelkes jobbágy 41
Negyedtelkes jobbágy 20
Házasszeller 140
Házatlan zsellér 25
Decrepiti 34

Németh Gyula, Honfoglaló magyarság kialakulása. Bp., 1930. 268. – Moravcsik Gyula, ÁMTBF 46-47. PRT VIII. 269.

Knauz I. 107.

Jakubovics 47.

Németh Gyula, 1930. 269, 270, 271.

Moór Elemér, A honfoglaló magyarság megtelepedése és a székelyek eredete. Szeged, 1944. 100, 101.

Uo. i.h.

Belitzky János, A törzsfői hatalom elsorvadása és a fejedelmi hatalom kialakulása. In: Szent István emlékkönyv. Bp. 1938. 65.

I.m. 67.

Anonymus c. 6.: „Secundus status iuramenti sic fuit quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret.”

U.o. c. 24.

U.o. c. 23.

U.o. cc. 15, 18.- és szétszórva több helyen.

U.o. c. 14.: „Licet proavuss meus potentissimus rex Athila habuerit terram, que iacet inter Danubium et Thysciam...”

c. 19.

Belitzky János, 1938. 573-74.

Anonymus c. 46. – Szentpétery Imre, SRH I. 95:9-11. – Belitzky János, 1938. 67.

Kartalja=Orlovác=Sasad-dűlő: Belitzky János, Adatok Budapest középkori helyrajzához. In: Tanulmányok Budapest Múltjából (továbbiakban: TBM) VI. (1938) 73.
Belitzky János, TBM VI. (1938) 68.
Belitzky János, TBM VI. (1938) i. h. – V.ö.: Györffy György, Kurszán és Kurszán vára. In: Budapest Régiségei (=Bud.Rég.) XVI. (1955) 19. -- Karácsonyi János, A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1901. 306. – Wertner Mór, A Korzan nemzetség. In. Századok (1899) 722-724. – Megjegyezzük, hogy Ó-Buda 1524. évi határjárása a mai Remetehegy oldalában megemlíti egy Uzaház-helye nevű majorságot, amely felett emelkedik az Uzaház-hegy. V.ö.: Belitzky János, TBM VI. (1938) 83. – Az oklevél 1761. évi hiteles átirata az OL-ban: Dl 2400 Uo. 306-309.
Györffy György, Bud.Rég. XVI. (1955) 19. – Karácsonyi János, 1901. 306-309.
Gárdonyi Albert, Budapest Oklevéltára No. 314. p. 347-349. – Györffy György, Bud. Rég. XVI. (1955) 19.
Anjou VI. 112, 147. – Györffy György, Bud. Rég. XVI. (1955) 19.
Karácsonyi János, Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Bp., 1985. (Reprint) 38.
Csánki I. 17. – Györffy György, Bud. Rég. XVI. (1955) 19-20.
Belitzky János, Sopron vármegye története I. 436-37.
Glaser Lajos, Kelet-Dunántúl a honfoglalás és a vezérek korában. Fejér vármegye kialakulása és elhelyezkedése. In: Fejér vármegye. Bp. 1937. 85. 90.
Belitzky János, i. m. 71.
Uo. 62.
Belitzky János, Adatok Budapest koraközépkori helyrajzához. TBM VI. 1938. 71-72. – Vö.: Mon. Veszprém I. 373. – PMM 1958. 276. – Bakács No. 474. – Herein, 1987. (Kézirat) 9. – Siklósi 1998. 17. – Györffy Gy., 1998. 642.
Jankovich Miklós, Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye. Bud.Rég. XIX. 1959. 85.
Veszprémi püspökség lt.-a Keszi prope Budam No.1. – Jankovich Miklós, i.m. i.h. teszi az okirat keletkezését 1264-re. – Bártfai Szabó László, Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Bp., 1938. 12. No. 55. – Bakács No. 101. 1267-et írnak. – Vö.: Siklósi, 1998. 9. – Györffy Gy., 1998. 642. – Herein Gyula, Fejezetek Budakeszi történetéből. Budakeszi, 1987. (Kézirat) nem ismeri az 1295 előtt kelt, Budakeszire vonatkozó okleveleket.
Erről bővebben ld.: Jankovich Miklós i.m.
Gárdonyi, Bp. I. 226. No. 212. – Györffy, 1998. 642. – Fejér V/3. 327-8.
Veszprémi püspökség lt.-a Keszi prope Budam No. 2. – DF 200 040 – Vö.: Jankovich Miklós, 1959. 85. – Siklósi, 1998. 4. – Györffy Gy., 1998. 642.
DF 200 052 – Gárdonyi No. 272. – Bp. I. 290. – Bártfai No. 146. – Györffy Gy., 1998. 642. - Herein Gyula, Fejezetek Budakeszi történetéből. Budakeszi, 1987. (Kézirat) 9. – Ott tévesen iparost említ.
a.1296: DF 235 414 – Wenzel X. 248. – Knauz II. 390. – Csánki I. 13. – Gárdonyi I. No. 301. – Jautz, 13. – Siklósi, 1998. 4, 9. – Györffy Gy., 1998. 642. – PMM I. 275. – Bártfai No. 151. – Bakács No. 258. – Az oklevelet a budai káptalan 1352-ben átirja: DF 237 416 – Bártfai No. 317. – Bakács No. 660. – Siklósi 1998. 17.
Veszprémi püspöki lt. Buda No. 8. – DF 200 067 – Gárdonyi No. 302. – Bártfai No. 156. – Bakács No. 268.
Dl 24 667 – Anjou I. 432. – Bártfai No. 177. Bakács No. 343. – Herein Gyula (Kézirat) 9.
Veszprémi püsp. lt. Misc. 18. – DF 200 145 – Kumorovitz No. 204. – Jankovich Miklós, 1959. 85. – Györffy Gy., 1998. 642.
Veszprémi kpt. lt. Bullae pont. 2. – DF 230 070 – Mon. Veszprém IV. 321. – Kumorovitz No. 208. – Bártfai No. 218. – PMM 1958. 275. – Jankovich, 1959. 85. – Bakács No. 446. – Herein, 1987. (Kézirat) 9. – Siklósi, 1998. 17. – Györffy Gy., 1998. 642.
Dl 2786 – Anjou III. 27. – Bártfai No. 229. – Bakács No. 475. – Herein, 1987. (Kézirat) 10.
a. 1342: Dl 3453 – Bártfai No. 272.
Dl 2172, 104 902 – Bakács No. 610.
Bártfai No. 311. – Kumorovitz No. 427. – Jankovich Miklós, 1959. 85. – Siklósi 1998. 8, 17.

Eredeti az esztergomi kpt. ml.-ban – DF 237 416 – Fejér VI/2. 58. – Knauz II. 390. – Bártfai No. 317.
Eredetije a Veszprémi püsp. lt. Misc. 20. – DF 200 211 – Mon. Veszprém IV. 348. – Kumorovitz 479. –
Bártfai No. 347. – Bakács No. 724.
Kumorovitz No. 515. – Jankovich Miklós, 1959. 85.
Kumorovitz No. 516. – Jankovich Miklós, 1959. 86. – Herein, 1978. (Kézirat) 9.
Kumorovitz No. 522. – Jankovich Miklós, 1959. 86. – Herein, 1987. (Kézirat) 9-10.
Veszprémi kpt. hh. lt. Bullae pontificiae No. 7. – DF 230 075 – Mon. Veszprém IV. 350. – Bártfai No.
358. – Kumorovitz No. 539. – Bakács No. 770. – Jankovich Miklós, 1959. 86. – Siklósi 1998. 17-18.
Fejér IX/7. 210. – Bártfai No. 370. – Kumorovitz No. 557. – Jankovich Miklós, 1959. 86. – Bakács No.
792. – Siklósi 1998. 9.
Eredetije a veszprémi püsp. lt. Dec. ep. 17. – DF 200246 – Fejér IX/7. 231. – Mon. Veszprém II. 191. –
Bártfai No. 370. – Kumorovitz No. 584. – Jankovich Miklós, 1959. 86. Bakács No. 811. – Herein 1987.
(Kézirat) 10. – Siklósi 1998. 9.
Kumorovitz i.m. 207. oldal 2. jegyzet
DL 41 759 – Bakács No. 814. – Herein, 1987. (Kézirat) 10.
DI 41 759 – Bakács No. 846. – Herein, 1987. (Kézirat) 10.
Katona, Hist. Crit. XI. 51. – Jankovich Miklós, 1959. 75, 87.
OL. Arch. Vat. Reg. Joh. XXIII. Vol. 342. Fol. 85/b. – Jankovich Miklós, 1959. 70.
DI 25 204 – Jankovich Miklós, 1959. 75.
Eszter. kpt. Lt. Lad. 44. Fasc. 4. No. 5. – Mon. Veszprém III. 173-174. – Eszterle, Nyelvjárások – Jautz
Flaminia, 1939. 14. – MRT XIII/1. 57-58. 38. jegyzet – Herein 1987 (Kézirat) 11. hibásan hivatkozik
Rómer Flóris, Régi Pest c. munkájára (29.o.), ott ugyanis egy 1401. évi okleveléről van szó. Vö.:
Desericky, Hist. Ep. Dioec. Vaciensis p. 54.
DF 237 552 – Knauz III. 63. – Bártfai No. 203. – Bakács No. 408.
DI 8650 – Jautz Flaminia, 1939. 14.
Glaser Lajos, Századok 1929. 152. – Az ugyanott említett „Mészárosok” útját Fenenna királyné 1291. évi
oklevele (Fejér VI/1. 92-93.) és IV. Béla Tömördről szóló levele (Wenzel II. 11.) említi, amely
Bánhidánál ágazhatott el a Pozsony-Komárom-Tata-Buda-i úttól és Tatát kötötte össze a komáromi
révvel. – Jautz Flaminia i.m. 14. o. tévesen beszél a „Mészárosok” útjáról.
DI 2172, 104 902 – Siklósi 1998. 9. – Györffy Gy., 1998. 642. – Alkeszivel való azonosítása téves!
DI 2398 – Bártfai No. 209. – Györffy Gy., 1998. 642.
Kumorovitz No. 193.
a. 1355: DI 4562 – Anjou VI. 388. – Bártfai No. 342.
Csánki I. 13. – Bártfai No. 461. – MRT XIII/1. 57-58. 20. jegyzet. – Jautz Flaminia, 1939. 13. tévesen
ettől az időponttól számítja Fel- és Alkeszi megjelenését, holott csak egy szőlőbirtok felett folytatott
perben megjelent két család nevééről van szó. – Siklósi, 1998. 4, 9.
Bártfai No. 511.
1438. évi átiratából ismert: DI 98 043 – Bártfai No. 533. – Bakács No. 1257. – MRT XIII/1. 55-56. 15.
jegyzet. – Siklósi, 1998. 6.
Bártfai No. 1315.
a.1397: Fejér X/3. 196. – Bártfai No. 480.
Bártfai No. 548.
a. 1420: Bártfai No. 589. – a. 1423: DI 11 424 – Csánki I. 13. – Jautz Flaminia, 1939. 13. – MRT XIII/1.
55,56. – Siklósi, 1998. 6. – Mindkét esetben ugyanarról a zálogügyletről lehet szó. – a. 1427: Bártfai No.
620. – a. 1438: DI 13 188 – Bártfai No. 677.
Bártfai No. 757.
a. 1423: DI 12 253 – Jautz Flaminia, 1939. 14.
a. 1465: Illésházy lt. Lad. 23. fol. 14. No. 3. – Jautz Flaminia, 1939. 13. – a. 1469: DI 16 919 – Jautz
Flaminia, 1939. 14. – a. 1482.: DI 18 677 – Bártfai No. 1092.
DI 16 262 – Jautz Flaminia, 1939. 14.
a. 1469: DI 25 227 – Jautz Flaminia, 1939. 14.
a. 1473.: DI 17 473. – Jautz Flaminia, 1939. 14. – Vö. a. 1477.: Károlyi v. II. 468. – Jautz Flaminia,
1939. 14.
DI. 12 253 – Bártfai No. 631. – Jautz Flaminia, 1939. 13.

a. 1435: DI 12 262 – Jautz Flaminia, 1939. 14.
DI 13 268 – Bártfai No. 678.
DI 17 636 – Bártfai No. 1017. – Vö. a. 1477.: DI 17 910 – Békefi Remig, A pilisi apátság története I. 438.
Bártfai No. 1390.
Bártfai No. 600.
Bártfai No. 620.
DI 16 634 – Bártfai No. 969.
Bártfai No. 666.
Bártfai No. 1315.
Bártfai No. 890.
Bártfai No. 920.
Bártfai No. 1395.
OL P 1341. Lad. 23. rakt. sz. 49. fasc. 27. No. 21. – Bártfai No. 1397. – MRT XIII/1. 55, 56. 21. jegyzet – Siklósi 1998. 5, 9.
Bártfai No. 1466. – Siklósi 1998. 5.
Bártfai No. 1486.
Bártfai No. 1497.
DI 106 083 – Budai kápt. protokoll 216-217, 220. – MRT XIII/1. 55, 56. 26. jegyzet. – Siklósi 1998. 6. Siklósi 1998. 9.
Podmaniczky cs. okmt. II. 374, 381-384. – Bártfai No. 1469. – MRT XIII/1. 55, 56. 25. jegyzet – Tringli, PMM 1/2. 85. – Siklósi 1998. 5.
Békefi Remig, A pilisi apátság története 1184-1541. I. k. Pécs, 1891. 275-276. – Kiss Ákos, Tinnye, Uny története a XVI-XVII. században. Bp., 1977. 13. – Szakály PMM I/2. 329.
Istvánffy Miklós, Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. Köln, 1622. 132- 133. – Makkai László, Pest megye története. In: Pest megye műemlékei I. – Magyarország Műemléki topográfiája V. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp., 1958. 92, 166. 330. jegyzet.
a. 1527. okt. 23.: Bártfai Szabó László, No. 1477. – köztük Dobozy Mihályéról.
a. 1528. február 1.: Bártfai Szabó László, No. 1485. – Makkai László, 1958. 98.
a. 1528. május 20.: Bártfai Szabó László, No. 1493. -- Makkai László, 1958. 98. – De nem vennék ide Alsókovácsi pusztát.
Hóman-Szekfü MT IV. k. é.n. 11-12.
Kiss Ákos, 1977. 13.
Hóman-Szekfü, MT é.n. IV. 12. – V.ö. a Habsburg-család trónigényére: Bárdossy László, 1943. 37.
Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 201.
Bárdossy László, 1943. 52.
U.o. 53.
U.o. 56. – Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 201.
Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 201.
Bárdossy László, 1943. 56-57. – Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 201.
a. 1527. szept. 3.-i oklevelét megerősíti: 1528. március 3-án: Bártfai Szabó László, No. 1489. – A birtokba iktatásról az óbudai káptalan jelentést tesz 1528. augusztus 25-én: Bártfai Szabó László, No. 1496. – V.ö.: OL N.R.A. fasc. 286. nr. 11-12. -- Kiss Ákos, 1977. 14. – Makkai László, 1958. 92. – Makkai téved, amikor Keglevich Péter birtokba jutását 1528-ra teszi.
a. 1527. okt. 13.: Bártfai Szabó László, No. 1476. – Makkai László, 1958. 98.
a. 1527. okt. 23.: Bártfai No. 1477.
a. 1527. nov. 30.: Bártfai Szabó László, No. 1478.
a. 1527. dec. 5.: Bártfai Szabó László, No. 1479.
a. 1527. dec. 29.: Bártfai Szabó László, No. 1480.
a. 1528. január 10.: Bártfai Szabó László, No. 1481.
a. 1528. január 28.: Bártfai szabó László, No. 1484.
a. 1528. febr. 10.: Bártfai Szabó László, No. 1486.
a. 1528. február 14.: Bártfai Szabó László, No. 1487.
a. 1528. ápr. 30.: Bártfai Szabó László, No. 1492.

a. 1528. márc. 8.: Bártfai Szabó László, No. 1490.
a. 1528. június 24.: Bártfai Szabó László No. 1495.
a. 1528. okt. 18.: Bártfai Szabó László, No. 1497.
Bárdossy László, 1943. 92.
Kubinyi András, Bp.tört. 1973. 209.
Bárdossy László, 1943. 92.
Kubinyi András, Bp.tört. II. 1973. 209. – Bárdossy László, 1943. 94.
a. 1527.április 17.: Bártfai Szabó László, No. 1472.
a. 1527. április 24.: Bártfai Szabó László, No. 1473.
a. 1527. szept. 11.: Bártfai Szabó László, No. 1474.
a. 1527. szept. 11.: Bártfai szabó László, No. 1475.
a. 1529. szept. 220.: Bártfai Szabó László, No. 1504.
a. 1530. dec. 28.: Bártfai Szabó László, No. 1506.
a. 1531. január 25.: Bártfai Szabó László, No. 1507. – Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 212.
Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 213.
a. 1532. szeptember 11.: Bártfai Szabó László, No. 1511.
a. 1534. március 16.: Bártfai Szabó László, No. 1514.
a. 1536. március 13.: Bártfai Szabó László, No. 1522.
a. 1536. nov. 12.: Bártfai Szabó László, No. 1524.
a. 1537. május 12.: Bártfai Szabó László, No. 1527.
a. 1539. márc. 31.: Bártfai Szabó László, No. 1533. – V.ö.: Szakály Ferenc, A hódolt megye története. In: Pest megye monográfiája I/2. Szerk.. Zsoldos Attila. Bp., 2001. 333. – Szakály fölényeskedő kommentárját az esettel kapcsolatban nem tudjuk elfogadni.
Bárdossy László, 1943. 113.
a. 1534. szept. 29.: Bártfai Szabó László, No. 1515.
a. 1535. okt. 4. : Bártfai Szabó László, No. 1519. – a. 1537. április 25.: U.o. No. 1526.
Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 228. – Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 39. – Kiss Ákos, 1977. 15.
Makkai László, 1958. 98.
Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 228.
a. 1540. okt. 21.: Bártfai Szabó László, No. 1540. – Szakály (2001) téved, amikor Nagymarost Pest megyében fekvőnek véli. ld.: Bakács István, Regnum + Hont megye
Makkai László, 1958. 98.
a. 1540. nov. 4.: Bártfai Szabó László, No. 1541. – Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 228.
U.o. i.h.
Kubinyi András, Bp. tört. II. 1973. 228-229. -- Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 40.
Káldy-Nagy Gyula, Szulejmán. Bp. 1974. 169.
Kubinyi András, Bp.tört. II. 1973. 228-230.
Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 40. – Kiss Ákos, 1977. 15. – Hegyi Klára, Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In: Pest megye monográfiája I/2. Bp., 2001. 255.
Kubinyi András, Bp.tört. II. 1973. 230.
Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 41.
Kiss Ákos, 1977. 15. – Károlyi Árpád, A német birodalom nagy hadi vállalata 1542-ben. Századok 1880. 124, 127.
Bártfai No. 1552. – Siklósi 1998. 7.
Fekete Lajos – Nagy Lajos, Budapest története a török korban. In: Bp.tört. II. 1973. 337.
Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 41.
a. 1542.: Bártfai Szabó László, No. 1553.
a. 1542. október 16.: Bártfai Szabó László, No. 1554. – Makkai László, 1958. 98.
a. 1544.: Bártfai Szabó László, No. 1559.
Káldy-Nagy Gyula, 1974. 171.
Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 43. – Hegyi Klára, 2001. 256.
Némethy Lajos, Miként jutott Esztergom török kézbe. Esztergom, 1898. 42. – Esetünkben autentikusabbnak érezzük a Dunazug vidéknek török kézre kerülését Esztergom elestéhez kötni. Eltérő véleményen van: L. Gál Éva, Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659-1766. Bp., 1988.

26. – illetve Katonáné Szentendrey Katalin, Szentendre településtörténete a 19. század végéig. Kny. 1998.
36. Ők Visegrád 1544. évi elestéhez kötik a vidék török megszállását.
Káldy-Nagy Gyula, 1974. 175.
Hegy Klára, 2001. 255.
U.o. 270.
U.o. 270-271.
U.o. 273. – V.ö.: L. Gál Éva, Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659-1766. Bp., 1988.
27. – V.ö.: Velics Antal – Kammerer Ernő, Magyarországi török kincstári defterek. I- II. k. Bp., 1886-1890. és Káldy-Nagy Gyula idevágó munkáit, amelyekben a név szerinti összeírásokat is közreadta. – Szakály Ferenc, 2001. 335.
Hegy Klára, 2001. 273. – L. Gál Éva, 1988. 27. – A török adóösszeírások készítésének elveiről és gyakorlatáról, valamint forrásértékekről: Fekete Lajos, Buda, Pest és Óbuda polgári lakossága 1547-ben és 1580-ban. TBM VI. 1937. 116. 119-122. – Uő., Az esztergomi szandzsák 1570. évi összeírása. Bp., 1943. 11-12. 15-17. – Káldy-Nagy Gyula, A dzsizje defterek és tahrir defterek népességstatisztikai forrásértéke. Tört.Stat. Közl. III. 1959. 109-116. – Uő., A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977. 10-17. – Uő., A budai szandzsák 1546-1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok U.o. 176-178.. Bp., 1985. 5-14.
U.o. 176-178.
a. 1543.: Bártfai Szabó László, No. 1558. – Velics-Kammerer I. 20, 40, 41. II. 30, 61, 68, 69, 250, 269.
a. 1544.: Bártfai Szabó László, No. 1559. – Velics-Kammerer II. 31-33, 80, 251.
a. 1549-50.: Bártfai Szabó László, No. 1570. – Velics-Kammerer II. 81-82, 227. – A zsámbéki török vár egykorú rajza fennmaradt. Ld.: Kiss Ákos, 1977. 20. – Forster Gyula, Magyarország műemlékei I. Bp., 1905. 326. – Műemlékek Országos Bizottsága Rajztárának jegyzékében: Zsámbék 11, 14.
Kiss Ákos, 1977. 18. – Fekete Lajos, Budapest a török korban. Bp., 1943. 271.
Kiss Ákos, 1977. 18. – Hadtörténelmi Közlemények 3 (1890) 523. – Evlia Cselebi, Bp., 1904. III. 263. – Borovszky 318.
Káldy-Nagy Gyula, 1985. 57. No. 3. – Ma: Vértesacsa
U.o. 58. No. 5. – Ma: Ács
U.o. 60. No. 7. – Ma: Adony
U.o. 66. No. 11.
U.o. 70. No.14. – 1590 előtt a simontornyai szandzsákhoz tartozott.
U.o. 75. No. 18. – Ma: Rácalmás
U.o. 82. No. 23.
U.o. 87. No. 27. – Ma. Tabajd
U.o. 89. No. 29. – 1546-ban a szegedi szandzsák kalocsai nahijéhez tartozott, 1559-ben a budai nahijéhez tartozónak írták össze.
U.o. 91. No. 34.
U.o. 98. No. 44.
U.o. 104. No. 54. – 1580-tól pusztaként írják össze.
U.o. 105. No. 55. – 1559-ben lakatlan, 1580-tól puszta, Százhalom közelében.
U.o.112. No. 62. – L.Gál Éva, 1988. 30. 8. jegyzet
U.o. 119. No. 71. – Ma: Berkipusztá, Tárnok községhez tartozik.
U.o. 121. No. 72.
U.o. 124. No. 76. – Ma: Fejér megyében
U.o. 128. No. 78.
U.o. 130. No. 80.
U.o. 143. No. 93.
U.o. 145. No. 97. – más néven Kispaks
U.o. 150. No. 101.
U.o. 187. No. 129. Ma: Csikidülő, Budaörshöz tartozik.
U.o. 227. No. 165. – Ma: Fejér megyében
U.o. 229. No. 166. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 231. No. 167.
U.o. 235. No. 171. – Ma: Fejér megyében.

U.o. 247. No. 185. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 254. No. 191.
U.o. 257. No. 192. – Ma: Fövenypuszta, Fejér megyében.
U.o. 273. No. 210.
U.o. 276. No. 213. – 1580-tól pusztá, Zsámbék közelében.
U.o. 286. No. 222. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 288. No. 223.
U.o. 306. No. 238.
U.o. 321. No. 253.
U.o. 333. No. 268. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 335. No. 271. – Ma: Budakalász.
U.o. 341. No. 279. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 358. No. 298. – Ma: Budakeszi
U.o. 375. No. 315.
U.o. 411. No. 354.
U.o. 412. No. 355. – Ma: Tolna megyében.
U.o. 425. No. 367. – Ma: Fejér megyében
U.o. 445. No. 390.
U.o. 463. No. 406.
U.o. 469. No. 415. – Ma: Budaörs
U.o.471. No. 419. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 481. No. 428. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 482. No. 431.
U.o. 486. No. 436. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 489. No. 439.
U.o. 502. No. 451. – „defteren kívül”
U.o. 533. No. 484.
U.o. 542. No. 494.
U.o. 547. No. 501.
U.o. 560. No. 516.
U.o. 599. No. 558.
U.o. 632. No. 588. – Ma: Komárom megyében.
U.o. 635. No. 593.
U.o. 638. No. 595.
U.o. 642. No. 601. – Ma: Fejér megyében
U.o. 654. No. 612.
U.o. 658. No. 614. – „defteren kívül”
U.o. 683. No. 634. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 700. No. 651.
U.o. 703. No. 653. – Ma: Fejér megyében.
U.o. 713. No. 661.
Káldy-Nagy, 1971. 31-32. – Uő. 1977. 47-48. – Siklósi 1998. 9.
Kiss Ákos, Tinnye II. 16.
Kiss Ákos, Tinnye II. 17.
Káldy-Nagy, 1985. 359-361.
Káldy-Nagy, 1977. 48. – Siklósi 1998. 9.
Káldy-Nagy, 1985. 242.
Káldy-Nagy, 1985. 242.
Káldy-Nagy, 1985. 242.
L. Gál Éva, Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659-1766. Bp. 1988. 29. 30.
Egyébként is erős kételyeink vannak a török hódoltság magyarországi kultúrmissziójával kapcsolatban
Hegy Klára, 2001. és Szakály Ferenc, 2001. és más helyen kifejtett nézeteivel szemben.
OL Nadasdy lvt. 1557. IV. 27. – Kiss Ákos, 1977. 20. – Takács Sándor, Komáromi daliák ... Bp., 1909.
25.

Békefi Remig, 1891. 275. – Szakály Ferenc, 2001. 329. – Kiss Ákos, 1977. 13.

a. 1527.: Bártfai Szabó László No. 1476. – Ott említett családok: Hidegh Orbán, Kánya Gergely, Szomor /Zomor/ János, Segesdi Máté, Szöcs /Zewch/ Máté felkeszi birtokosok. – a. 1527.: Bártfai Szabó László No. 1477.: Péter /Pether/ Gergely és fivére Ambrus, Dobozy Mihály és Péter, Misor /Mysoor/ Mihály és Antal a fejérmegyei Egyházastabajdon és a pestmegyei Szentgyörgypusztán birtokos nemesek. – a. 1528.: Bártfai Szabó László No. 1485.: Bíró /Byro/ Orbán és Mihály feleségeikkel és gyermekeikkel együtt megölettek!

Makkai László, 1958. 98. – Istvánffy Miklós, i. m. i.h.

a. 1528.: Bártfai Szabó László No. 1493.

Makkai László, 1958. 98. számítása szerint 51 községből 31 véglegesen elpusztult, a pusztulás mértéke 60 %.

Káldy-Nagy Gyula, 1985. 86. No. 26.

U.o. 106. No. 56.

U.o. 144. No. 96.

U.o. 136. No. 87.

U.o. 185. No. 126.

U.o. 211. No. 151.

U.o. 206. No. 147.

U.o. 217. No. 156.

U.o. 249. No. 185.

U.o. 343. No. 280.

U.o. 266. No. 201.

U.o. 330. No. 264.

U.o. 371. No. 310.

U.o. 384. No. 324.

U.o. 400. No. 343.

U.o. 545. No. 498.

U.o. 517. No. 465.

U.o. 555. No. 508.

U.o. 594. No. 550.

U.o. 624. No. 580.

U.o. 630. No. 585.

U.o. 633. No. 590.

U.o. 640. No. 599.

U.o. 674. No. 628.

U.o. 710. No. 658.

Makkai László, 1958. 98.

Szakály Ferenc, Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bp., 1981. 18. 27-29. Ld. ott Szakály és Makkai felfogásának ütköztetését.

a. 1528.: Bártfai Szabó László No. 1498.

a. 1545.: Bártfai No. 1562.

OL Zichy lt. Fasc. 142. No. 64. p. 469. – Jankovich, Bud. Rég. XIX. 58.

OL Dica-jegyzék A 2681. 446. – Kiss Á., Tinnye II. 18. – Szakályban nem szerepel.

Podmaniczky Okmt. V. 434-435. – Bártfai No. 1635. – MRT XIII/1. 55, 56. 27. jegyzet – Siklósi 1998. 6.

L. Gál Éva, 1988. 26.

U.o. 30-31.

U.o. 31.

U.o. 32.

U.o. 32-33.

a. 1588.: Bártfai Szabó László No. 1715. – Szakály Ferenc, Pest-Pilis-Solt megye XVI-XVII. századi Dica- és Dézsmajegyzékei. Bp., 1995. 63-64. No. 13. -- Ma Esztergom és Fejér megyébe eső településeket ezúttal mellőztük.

OL. Nádasdy lvt. 1557. IV. 27. – Takáts S., Komáromi daliák Bp., 1909. – Kiss Ákos, Tinnye II. 19.

Bártfai Szabó László No. 1657.
U.o. i.h.
Kiss Ákos, 1977. 21.
Takács Sándor, Komáromi daliák ... Bp., 1909. 25. – Kiss Ákos, 1977. 21.
Kiss Ákos, 1977. 21.
Takács-Eckhart-Szekfü, I. 108. – Kiss Ákos, 1977. 21.
L. Gál Éva, 1988. 33. – Herein (Kézirat) 1987. 13. félreérti az adatot és Buda 1686-os ostromával hozza tévesen összefüggésbe!
Etliche froeliche unterschiedlich Christliche Victoria wider dem Erbfeind. – Kiss Ákos, 1977. 31.
Gárdonyi Albert, TBM V (1936) 23. – Takács Sándor, Századok 77 (1903) 531-532, 534. – Jedlicska Pál, Adatok Erdődi báró Pálffy Miklós életrajza és korához. 592.
Gárdonyi Albert, TBM V (1936) 23. – Kiss Ákos, 1977. 31.
Gárdonyi Albert, TBM V (1936) 23. – a „Discours das ist grundlicher wahrhaftiger Bericht” c. nyomtatványról van szó.
Kiss Ákos, 1971. 31. – Némety, Emlékek 123-124, 128, 131.
Kiss Ákos, 1977. 33.
Gárdonyi Albert, TBM V. (1936) 22. – Takács Sándor, Századok 37 (1903) 536.
Gárdonyi Albert, TBM V (1936) 22-23. – Takács Sándor, Századok 37 (1903) 531-532. – Kiss Ákos, 1977. 31.
L. Gál Éva, 1988. 33.
Kiss Ákos, 1977. 32. – Takács Sándor, Századok 37 (1903) 531, 534.
Kiss Ákos, 1977. 32. – Makkai László, 1958. 106.
Kiss Ákos, 1977. 33.
U.o. i.h.
Kiss Ákos, 1977. 32. – Szakály Ferenc, Buda visszavétele ... 103.
Kiss Ákos, 1977. 32. – Némethy ...
Fekete Lajos, Budapest a török korban. Bp., 1943. 33-34. – Az eseményeket Istvánffy előadásából ismerjük.
Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 361-362. Illésházy, Feljegyzései 110. – Veres Endre, Századok (1910) 52. skk. – Gömör G., Hadtörténeti Közlemények 1892. 299. skk. – Székesfehérvár visszavételének időpontjára ld.: Keszi Tamás, Pentele a közép- és kora újkorban. In. Dunaújváros története. Szerk.: Erdős Ferenc, Pongrácz Zsuzsanna. Dunaújváros, 2000. 104.
Fekete Lajos, Budapest története. 1943. 34-37. – Illésházy, Feljegyzések 112.
Hóman-Szekfü, MT IV. é.n. 362.
Makkai László, Histoire de Transylvanie. Paris, 1946. 210.
Makkai László, 1958. 104-106. – Kiss Ákos, 1977. 34. – Merényi, MGTSz 10 (1903) 18-31.
Gárdonyi Albert, TBM V (1936) 25, 27, 31.
L. Gál Éva, 1988. 33.
Gárdonyi Albert, TBM V. (1936) 28.
a. 1609.: OL. N.R.A. 405/1. – Iványi Béla, MGTSz 1905. 383-384. – Gárdonyi Albert, Bud. Rég. XIV. (1945) 587. – MRT XIII/1. 57, 58. 24. jegyzet – L. Gál Éva, 1977. 36.
Pmlt. 1613. évi Dica-összeírások, Kutassy G. szolgabírótól – Kiss Ákos, Tinnye II. 34. – Ugyanakkor lakatlanként szerepel: OL. E 158. XXX. 630. – MRT XIII/1. 57, 58.
OL. U. et C. 92/6. 1624. június – L. Gál Éva, 1977. 45.
OL. Conscr. port. T. XXXI. 628. – L. Gál Éva, 1977. 36, 311. – L. Gál Éva, 1988. 43.
Szakály Ferenc, Dézsmajegyzék No. 15. p. 67.
U.o. No. 16. p. 70. – L. Gál Éva, 1977. 38.
U.o. No. 17. p. 73.
U.o. No. 18. p. 73. – L. Gál Éva, 1977. 38.
U.o. No. 19. p. 76. – V.ö.: Pmlt. Ö. 12. C. P. II. 2. – Kiss Ákos, Tinnye II. 40.
Szakály Ferenc, Dézsmajegyzék No. 22. p. 98.
U.o. No. 24. p. 106. – L. Gál Éva, 1977. 38.
Lib. reg. 12. kötet 293-298. – Jautz Flaminia, 1939. 17. – Eszterle, Nyelvjárás – Felhő Ibolya, TBM XVIII. 121. – L. Gál Éva, Kandidátusi értekezés. Kézirat. 1977. 34.: Az adománylevél eredetije: OL Zichy

Ivt. fasc. 142. No. 27. – U.o. 49.: A donatióban Szentendre lakott településként szerepel. – Horler, 190. – Kiss Ákos, 1977. 41. – Wudigess 56, 57. – MRT XIII/1. 57-58. – Siklósi 1998. 10.
L. Gál Éva, 1988. 45.
U.o. 35.
L.Gál Éva, 1988. 35-36, 45.
L. Gál Éva, 1988. 43.
Borosy, PPS közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. p. 182.
Szakály, Dézsmajegyzék No. 24. p. 106. – L. Gál Éva, 1977. p. 38.
Kiss Ákos, 1977. 39. – Fekete Lajos, 1943. 301, 306, 310.
Kiss Ákos, 1977. 39. – Nagy Edith, Esterházy Miklós ... honvédelmi politikája. 1943. 27.
Ld. a fenti 354. jegyzetet
Kiss Ákos, 1977. 39. – Fekete Lajos, 1943. 349, 354-355.
a. 1650. szept. 11.: OL Batthyány Ivt. Missilisek No. 14 104
Kiss Ákos, 1977. 40. – Erdélyi Gy., Veszprém 1913. 149.
Kiss Ákos, 1977. 40. – Marczali Henrik, TT 1880.
Varga J. János A fogyó félhold árnyékában. 20.
U. o.
Hóman-Szekfü, MT V. é.n. 332-333.
U.o. 361.
Knauz Nándor, Buda ostromához. 1886. 6.
Galgóczy, 1876.I. 12. – Borosy András, 1985. 46-47. – Bánkúti Imre, 2005. 11.
Hóman-Szekfü, MT V. é.n. 361.
Knauz Nándor, 1886. 10.
Mon. Hung. Hist. II. Oszt. XXIV. k. 22, 23.
Knauz Nándor, 1886. 13.
U.o. 19.
Kiss Ákos, 1977. 55. – Thaly Kálmán, Az 1683-iki táborozás története. Értekezések a Tört. Tud. Köréből XI/1. Bp., 1883. 14.
Knauz Nándor, 1886. 24.
Varga J. János 54.
Varga J. János, 52.
Varga J. János, 54.
Hóman-Szekfü, MT V. é.n. 369.
Szita László, Budától – Belgrádig. Pécs, 1987. 177, 180. – Bánkúti Imre, 2005. 11. – Kiss Ákos, 1977. 55.: ott Esztergom elfoglalásának időpontja: október 28.
Hóman-Szekfü, Mt V. é.n. 370. – Buda visszavívása. Emlékkiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban, 1986. május 23. – október 5. Szerk.: Fenyvesi László. BTM 1986. 6. – Varga J. János 72.
Hóman-Szekfü, MT V. é.n. 373.
Varga J. János, 76.
Szita László, 1987. 177. – Bánkúti Imre, 2005. 11. – Kiss Ákos, 1977. 55. – Varga J. János, 76.
Szita László, 1987. 177. – Bánkúti Imre, 2005. 11. – Kiss Ákos, 1977. 55. – Varga J. János, 76.
Bánkúti Imre, 2005. 11. – Kiss Ákos, 1977. 55. – Varga J. János, 77.
Varga J. János, 77.
Szita László, 1987. 177-178. – Varga J. János, 77.
Kiss Ákos, 1977. 56. – Szádeczky Lajos, Budavár ostroma. TT 1890. 50, 52. – Szilágyi Sándor, Magyarország története. VII. k. Bp., 1897. 430. – Varga J. János, 77.
Hóman-Szekfü, MT V. é.n. 373.
Bánkúti Imre, 2005. 11.
Bánkúti Imre, 2005. 15. – Borosy András, 1987. 75. – Kosáry Domokos, 1965. 28-30.
Borosy, 1985. 16. – Bánkúti, 2005. 20.
Bánkúti, 1996. 86. – Kosáry, 1965. 32-33. – Bánkúti, 2005. 20.
Borosy, 1985. 167. – Majd Zichy bécsi útja után 1696-ban még 50 aranyat kapott. – Bánkúti, 2005. 19.
Pmlt. Acta Juridica 1697-2. – L. Gál Éva, 1988. 62.
Bonomi, Eugen, Die Ansiedlungszeit des Ofner Berglandes. Südostforschungen 1940. 403.

I.m. 407.

Galgóczy 65. – Bonomi 1940. 407.

Galgóczy 65. – Bonomi 1940. 407. -

Galgóczy 78. – Esterle, Mundart 4. – Bonomi 1940. 407.

Conscriptiones a. 1745. – Galgóczy 55. – Bonomi 1940. 407.

a. 1710: „Ad sinistrum latus Pagi in colle exstat diruta Ecclesia cum Turri, ex bona materia constructa, non adeo magnis sumptibus reparabilis” – U. et C. F. 10. Nr. 36. – Bonomi 1940. 407.

Árpád sírok az ó budai határban. Buda és vidéke 1898 december. – Bonomi, Eugen, Tod und Begräbnis bei den Deutschen im Ofner Bergland. Südostforschungen 3. 1938. 185. (Sage Nr. 7.) – Galgóczy 94. – Belitzky-Sashegyi 29. – Bonomi 1940. 407.

Bonomi 1940. 407.

Pesthy 80. – Bonomi 1940. 408.

1710: U. et C. F. 10. Nr. 36. – Bonomi, 1940. 408.

Pesthy, 305. – Bonomi, 1940. 408.

Galgóczy I. 66.

Bonomi, Eugen, Pilisvörösvár 796. – Bonomi, 1940. 408.

1711. U. et C. F. 10. Nr. 36. – Bonomi, 1940. 408.

1711. U. et C. F. 10. Nr. 36. – Bonomi, 1940. 408.

Pfleger, Sörös 460. – Bonomi, 1940. 408.

Aug. Bud. F. 3. Nr. 13. – Bonomi, 1940. 409.

Aug. Bud. F. 3. Nr. 6. – Bonomi, 1940. 409.

Sörös, 457-458. – Bonomi 1940. 409.

Galgóczy 62. – Pfleger 44. – Bonomi, 1940. 409.

Jes. Com. F. 8. Nr. 17. – Károly 4. 100. – Bonomi 1940. 409.

Jes. Bud. F. 15. Nr. 4, 6, 7. – Bonomi, 1940. 410.

Jes. Bud. F. 1. Nr. 6. – Bonomi, 1940. 410.

Wittinger 31. – Bonomi, 1940. 410.

Bonomi, 1940. 410.

Lib. don. Bd. 8. 112-115. – Bonomi, 1940. 410.

Lib. don. Bd. 14. 280-281. – Bonomi, 1940. 410.

Bonomi, Eugen, Pilisvörösvár 796. – Bonomi, 1940. 410.

Lib. don. Bd. 15. 303-308. – Bonomi, 1940. 410.

Aug. Bud. F. 5. Nr. 2. – Bonomi 1940. 410.

Aug. Bud. F. 3. Nr. 8. – Bonomi, 1940. 410.

1736: U. et C. F. 67. Nr. 62. – Bonomi, 1940. 411.

Conscr. Kleinturwal 1745, Can. Vis. Distr. Bud. 1747. 324. – Bonomi 1940. 411.

Bél 3. 50. – Bonomi, 1940. 411.

Szakály Ferenc, Dézsmajegyzék 1995. 73, 76.

Bonomi 1940. 411.

U. et C. F. 87, Nr. 49. – Bonomi 1940. 411-412.

U. et C. F. 87, Nr. 49. – Bonomi 1940. 412.

N.R.A. F. 971. Nr. 54; F. 1740. Nr. 53. – Bonomi 1940. 412.

N.R.A. F. 975. Nr. 70; Conscr. Pesthidegkút 1745; Can. Vis. Distr. Bud. 1747. 234. – Bonomi 1940. 412.

N.R.A. F. 1809. Nr. 6; U. et C. F. 151. Nr. 38. – Bonomi 1940. 412.

Bonomi, Pesthidegkuter Pachtvertrag – Bonomi 1940. 412.

U. et C. F. 87, Nr. 49. – Bonomi 1940. 412.

U. et C. F. 10. Nr. 36; F. 65. Nr. 67. – Bonomi 1940. 412.

Lib. don. 20. 399-401. – Bonomi 1940. 412.

Can. Vis. Distr. Bud. 1747. 209. – Bonomi 1940. 412.

Can. Vis. Distr. Bud. 1747. 255. – Bonomi 1940. 412.

Lib. don. 9. 198-203. – Bonomi 1940. 412.

Schoen Arnold, Óbuda múltjából. Bp. 1935. 15.

L. Gál Éva, Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659-1766. Bp. 1988. 7. – V.ö.: OL P. 707. cs. 218. – Ott a következő települések iratai találhatóak: Óbuda, Szentendre mezővárosok, Szentpéter és Várad puszták, Bolgárfalu puszta, Szántó falu, Tahy falu, Békásmegyér puszta, Budakeszi (Budaköz) falu, Budaörs falu, Bogdány falu, Tóthfalu falu, Monostor falu.

L. Gál Éva, 1988. i.h. ebben az esetben téved, a Szentendrei sziget az Esterházyaké volt.

L. Gál Éva, i. m. i. h.

Pmlt. IV. 1-d. 1698:10. – Wudigess. Ein Buch über die Heimat. Hrsg.: Budakesser Gemeinschaft Heidelberg, 1986. 56.

Pmlt. IV. 1-d. 1698:10. – Wudigess. 1986. 56. – Ezzel szemben Herein Gyula, (Kézirat) 1987. 13. oldalon a következőket írja: „Buda várának felszabadítása után XI. Ince pápa felszabadító seregéből olasz, francia, svéd, horvát telepések kerültek Alkeszire. Ezt jól bizonyítja pl. az olasz nevű De Ponte, Natto, Pinelli telepések neve.” – A megállapítás minden alapot nélkülöz.

Pmlt. IV. 1-d. 1698:10.

Borossy, PPS közgyűlési jegyzőkönyvek. IV. 32.

Borossy, PPS közgyűlési jkvk. IV. 36.

Borossy, PPS közgyűlés jkvk. IV. 80.

Borossy, PPS közgyűlés jkvk. IV. 101-103.

L. Gál Éva, 1988. 17. 14. jegyzet – Wudigess, 1986. 57. – Miszerint az új település első újszülöttje Lorenz Posch Michael Posch özvegyének gyermeke volt, első halottja Thomas Mollner.

L. Gál Éva, 1988. 48. – 1700. május 21-én temették el Győrben.

Jautz Flaminia, 1939. 17. – L. Gál Éva, 1979. 14.

Schoen Arnold, 1935. 9.

P. 707. fasc. 3. NB et D No. 473. – Eszterle E., DUHb Jg. 1. 1929. 96. – Tafferner A., Quellenbuch zur donauschwabischen Geschichte I. pp. 57-60. Nos. 34, 35. – Wudigess 58.

L. Gál Éva, 1988. 119.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. IV. 141.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. IV. 158-160.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. IV. 164-165, 168-169.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. IV. 208-210.

P. 707. fasc. 42. No. 53. – L. Gál Éva, 1988. 48.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. V. 23-24.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. V. 39.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. V. 40.

Borosy, PPS közgyűlés jkvk. V. 40-41.

Bánkúti, 2005. 32.

Hornyik, 1866. IV. 33-40, 245-247. – Balanyi (Studia) 1979. 63-169. – Borosy, 1987. 31-67. – Bánkúti, 1992. 1-9. – Uő., 1994. 4-16.- Uő., 1996. 55-69. – Esze Tamás, In: Rákóczi tanulmányok. 1980. 597-681. – Bánkúti, 2005. 31.

Bánkúti, 2005. 33.

Bánkúti, 1992. 12-13. – Uő., 2005. 34.

P. 707. 464. cs. 178-181. – Pmlt. Acta iud. 1711-2.- L. Gál Éva, 1988. 49. – Wudigess 58. – 1710-el említi az eseményt: Eszterle E., 1933. 39. – Jautz, F. 1939. 21. – Herein Gyula, 1994. 5.

L. Gál Éva, 1988. 75. – Ezzel szemben Jautz F. 1939. 17. csak 19 telkes gazdát említi.

L. Gál Éva, 1988. 49. – Herein Gyula, 1994. 5.

L. Gál Éva, 1988. 75. – Vö.: Jautz F., 1939. 17.

L. Gál Éva, 1988. 54. – Berchényi Zsuzsanna 1733. november 12-én adta át a birtok fölötti rendelkezést fiának. – OL. Neoac. proc. No. 315.

L. Gál Éva, 1988. 70. – Herein Gyula, Gróf Zichyek uradalma Budakeszin. 1994. 2.

L. Gál Éva, 1998. 75. – Herein Gyula, 1994. 2.

L. Gál Éva, 1998. 75. – m= megyei dicalis összeírás, r= regnicolaris összeírás, ur= az uradalom saját céjaira készült összeírás, urabrium, telekkönyv vagy községi adókönyv

Wudigess 61, 68-71.

Wudigess 69.

Wudigess 69.

L. Gál Éva, 1988. 23.

Wudigess 61-64. – Jautz F., 1939. 17, 27-28. – Bonomi, Eugen, Pest in Ofner Bergland. Südostforschungen 6. (1941) 498- 535. – Herein Gyula, Budakeszi nagyközség történetének általános leírása. 1987. 10.

Wudigess 64-65. – Jautz F., 1939. 25, 28-29. – Eszterle E. 1929. – Herein Gyula, 1987. 10-11.

Herein Gyula, 1994. 6.

L. Gál Éva, 1988. 55.

Herein Gyula, 1994. 6.

L. Gál Éva, 1988. 55.

OL. Kanc. Litt. Cons. Reg. Loc. 1767-796, 92-94.

L. Gál Éva, 1988. 176. = Herein, 1994. 6.

L. Gál Éva, 1988. 144.